

**T.C.
ERCIYES ÜNİVERSİTESİ
GÜZEL SANATLAR ENSTİTÜSÜ
MÜZİK ANASANAT DALI**

**SAFİYYÜDDİN-İ URMEVÎ'NİN ESERLERİNDE KULLANDIĞI USÛLLER İLE
SONRAKİ DÖNEMLERDE YAZILAN ESERLERDEKİ USÛLLER ÜSTÜNE BİR
İNCELEME**

**Hazırlayan
GAMZE KÖPRÜLÜ**

**Tez Danışmanı
Doç. Dr. FAZLI ARSLAN**

Yüksek Lisans Tezi

**KASIM 2011
KAYSERİ**

T.C.
ERCIYES ÜNİVERSİTESİ
GÜZEL SANATLAR ENSTİTÜSÜ
MÜZİK ANASANAT DALI

**SAFİYYÜDDİN-İ URMEVÎ'NİN ESERLERİNDE KULLANDIĞI USÛLLER İLE
SONRAKİ DÖNEMLERDE YAZILAN ESERLERDEKİ USÛLLER ÜSTÜNE BİR
İNCELEME**

Hazırlayan
GAMZE KÖPRÜLÜ

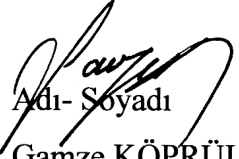
Tez Danışmanı
Doç. Dr. FAZLI ARSLAN

Yüksek Lisans Tezi

KASIM 2011
KAYSERİ

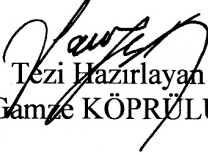
BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK

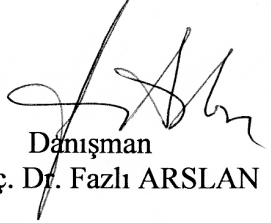
Bu çalışmadaki tüm bilgilerin, akademik ve etik kurallara uygun şekilde elde edildiğini beyan ederim. Aynı zamanda bu kural davranışların gerektirdiği gibi , bu çalışmanın özünde olmayan tüm materyal ve sonuçları tam olarak aktardığımı ve referans gösterdiğimi belirtirim.

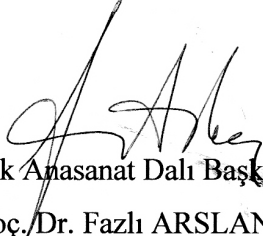

Adı- Soyadı
Gamze KÖPRÜLÜ

YÖNERGEYE UYGUNLUK ONAYI

SAFİYYÜDDİN-İ URMEVÎ'NİN ESERLERİNDE KULLANDIĞI USÛLLER İLE SONRAKİ DÖNEMLERDE YAZILAN ESERLERDEKİ USÛLLER ÜSTÜNE BİR İNCELEME adlı yüksek lisans tezi, Erciyes Üniversitesi Lisansüstü Tez Önerisi ve Tez Yazma Yönergesi'ne uygun olarak hazırlanmıştır.


Tezi Hazırlayan
Gamze KÖPRÜLÜ


Danışman
Doç. Dr. Fazlı ARSLAN


Müzik Anasanat Dalı Başkanı
Doç. Dr. Fazlı ARSLAN

Doç. Dr. Fazlı ARSLAN danışmanlığında **Gamze KÖPRÜLÜ** tarafından hazırlanan “**Safiyüddîn-i Urmevî'nin Kullandığı Usûller İle Sonraki Dönemlerde Yazılan Eserlerdeki Usûller Üstüne Bir İnceleme**” adlı bu çalışma jürimiz tarafından Erciyes Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Müzik Anasanat Dalında **yüksek lisans** tezi olarak kabul edilmiştir.

15.11.2011

JÜRİ:

Danışman : Doç. Dr. Fazlı ARSLAN

Üye

: Doç. Dr. Gamze Keleşçinova

Üye

: Yrd. Doç. Dr. A. Can ELDENİR

ONAY:

Bu tezin kabulü Enstitü Yönetim Kurulunun 16.12.2011 tarih ve 2011/55 sayılı kararı ile onaylanmıştır.

16.12.2011

Doç. Kaan CANDURAN

Enstitü Müdürü

ÖNSÖZ

Safiyüddîn-i Urmevî'nin Eserlerinde Kullandığı Usûller İle Sonraki Dönemlerde Yazılan Eserlerdeki Usûller Üstüne Bir İnceleme konulu çalışmada XIII. yüzyılda kullanılan usûllerin tespiti ve bu usûllerin yüzyıllara göre geçirdikleri değişim çizgileri belirlenerek günümüze geliş şekilleri tespit edilmeye çalışılmıştır. İncelemenin ortaya konmasında belirli bir sıra takip edilmiştir. Birinci bölümde İkâ ile ilgili temel kavramlar, İkâ terimleri, S. Urmevî'de kullanılan usûllerin tespiti yapılmış ve açıklanmıştır. İkinci bölümde diğer edvârlarda kaydedilen usûller tespit edilerek açıklanmıştır. Üçüncü bölümde tespit edilen usûllerin XIII. yüzyıldan günümüze değişim çizgileri incelenmiştir.

Çalışma boyunca desteğini ve yardımını esirgemeyen, tecrübesi, bilgisi ve sabrı ile beni yönlendiren, kendisi ile gurur ve öğrencisi olmaktan onur duyduğum kıymetli hocam Sayın Doç. Dr. Fazlı Arslan'a saygı ve sonsuz teşekkürlerimi sunarım. Ayrıca manevi desteklerini esirgemeyen ve insanlıklarını örnek aldığım değerli hocalarım Doç Dr. Müsevver Askeroğlu'na, Öğr. Gör. Nihal Şengün'e, arkadaşım (kardeşim) Arş. Gör. Bahar Sarıboğa'ya, maddî ve manevî destekleriyle beni büyüten, emeklerini hiçbir zaman benden esirgemeyen, her zaman onlarla gurur duyduğum sevgili babam Kemal Köprülü'ye, annem Zennure Köprülü'ye, kardeşlerim Ali Rıza ve Hikmet Köprülü'ye sonsuz saygı, sevgi ve teşekkürlerimi sunarım.

Gamze KÖPRÜLÜ
Kayseri, Ekim, 2011

**SAFİYYÜDDİN-İ URMEVÎ'NİN ESERLERİNDE KULLANDIĞI USÛLLER
İLE SONRAKİ DÖNEMLERDE YAZILAN ESERLERDEKİ USÛLLER
ÜSTÜNE BİR İNCELEME**

Gamze KÖPRÜLÜ

Erciyes Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Müzik Anasanat Dalı

Yüksek Lisans Tezi, Kasım 2011

Danışman: Doç. Dr. Fazlı ARSLAN

ÖZET

Mûsikî, ses ve ritm olmak üzere iki ana unsurdan oluşur. Usûl mûsikînin ritmik yönünü teşkil eder. Usûllerin temelleri çok eskilere dayanmaktadır. Çalışmamızda incelediğimiz mûsikî alanında yazılan eserler mûsikî tarihinin köşe taşları olarak karşımıza çıkar.

Bu araştırmada XIII. yüzyıl mûsikî kuramcılarından Safiyyüddîn-i Urmevî'nin *er-Risâletü's-Şerefiyye fi'n-Nisebi't-Te'lîfiyye* isimli eserinden başlayarak Türk mûsikîsi açısından önem arz eden yüzyıllar, bu yüzyıllar içerisinde yaşamış olan mûsikî kuramcıları ve bu kuramcılarının yazmış oldukları mûsikî eserleri incelenerek eserler içerisinde geçen usûller tespit edilmiştir. Urmevî döneminden başlayan bu usûl tespitlerinde günümüze kadar kaybolmadan varlığını sürdüren usûller belirlenerek yüzyıllar içerisinde geçirdikleri değişim çizgileri ortaya konmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Safiyyüddîn-i Urmevî, edvâr, usûl

**REVIEW ON THE RHYTHMS USED IN WORKS OF SAFI AL-DIN AL-
URMAWI AND IN THE WORKS WRITTEN IN LATER PERIODS**

Gamze KÖPRÜLÜ

**Erciyes University, Graduate School of Fine Arts Department of Music
Performing Arts**

M. Sc. Thesis, November 2011

Supervisor: Assoc. Prof. Dr. Fazlı Arslan

ABSTRACT

Music consists of two main elements with the inclusion of sound and rhythm. Rhythm constitutes the rhythmic aspect of the music. Foundations of the rhythms are based on very old. In our study, we reviewed the field of musical works by musical appears to be the corner stones.

In this study, XIII. century musical theorist Safi Al-Din Al- Urmawi from the Turkish music in his book *Al-Risâla al-Sharafiyya fî al-nisab al-ta'lifyya* which are important in term of centuries, the centuries, who lived in the musicak theorists and this theorists have written this recorded i the procedure is applied by examining the works of musical works have been identified. Findings from the period of this rhythm disappears Urmevi which has exited up to now spent in the procedure is applied by determining the change in the centuries tried to uncover the lines.

Keywords: Safi Al-Din Al-Urmawi, edvar, rhythm.

İÇİNDEKİLER

Sayfa

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK SAYFASI	i
YÖNERGEYE UYGUNLUK SAYFASI	ii
KABUL VE ONAY SAYFASI	iii
ÖNSÖZ	iv
ÖZET	v
ABSTRACT	vi
İÇİNDEKİLER	vii
TABLolar LİSTESİ	xi
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	xii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

ÎKÂ' İLE İLGİLİ TEMEL KAVRAMLAR ve SAFİYYÜDDÎN- İ URMEVÎ'NİN KULLANDIĞI USÛLLER

1. Îkâ' İle İlgili Temel Kavramlar ve Safiyyüddîn-i Urmevî'nin

Kullandığı Usûller	5
1.1. Îkâ' İlmi	5
1.2. Îkâ' Terimleri	5
1.2.1. Muvassal (Bitişik)	5
1.2.2. Mufassal (Ayrı)	6
1.2.3. Fâsıla	7
1.2.4. Devr (Periyot)	7
1.2.5. Nakra (Vuruş, Darb)	7
1.3. Safiyyüddîn-i Urmevî er- Risâletü'ş- Şerefiyye fi'n-	
Nisebi't- Te'lîfiyye.....	8
1.3.1. Birinci Sakîl	8
1.3.2. İkinci Sakîl	9

1.3.3. Hafifu's Sakîl	10
1.3.4. Hafifu'r Remel	11
1.3.5. Remel	11
1.3.6. Mudâafu'r Remel	12
1.3.7. Hezec	13
1.3.8. Fahte	14
1.3.9. Zâid Fahte	15

İKİNCİ BÖLÜM

URMEVÎ'DEN SONRAKİ DÖNEMLERDE YAZILAN ESERLERDEKİ USÛLLER

2. Urmevî'den Sonraki Dönemlerde Yazılan Eserlerdeki Usûller	16
2.1. Abdülkâdir Merâgî, Şerhü'l Edvar	16
2.1.1. Dev'i Sakîlu'l-Evvel	16
2.1.2. Sakîlu's-Sânî	17
2.1.3. Hafifu's-Sakîl	17
2.1.4. Sakîlu'r-Remel	18
2.1.5. Hafifu'r-Remel	18
2.1.6. Remel	19
2.1.7. Hezec	19
2.1.8. Fahte	20
2.2. Fethullah Şirvânî, Mecelletün Fi'l- Mûsîka	21
2.2.1. Sakîlu'l-Evvel	21
2.2.2. Sakîlu's-Sânî	22
2.2.3. Hafifu's-Sakîl	22
2.2.4. Remel	23
2.2.5. Hafifu'r-Remel	23
2.2.6. Hezec	23
2.2.7. Darbu'l-Fâhtî	24
2.3. Lâdikli Mehmet Çelebi, Er- Risâletü'l- Fethiyye	25
2.3.1. Birinci Sakîl	25
2.3.2. İkinci Sakîl	26

2.3.3. Hafifu's-Sakîl	27
2.3.4. Sakîlu'r-Remel	27
2.3.5. Hafifu'r-Remel	28
2.3.6. Hezec	28
2.3.7. Remel	29
2.3.8. Fâhitî.	30
2.4. Alişah Bin Hacı Büke, Mukaddimetü'l-Usûl	31
2.4.1. Hafifu's Sakîl	31
2.4.2. Sakîl- i Sâni	32
2.4.3. Sakîl- i Evvel	33
2.4.4. Remel	34
2.4.5. Hafifu'r Remel	34
2.4.6. Muzâ'af Remel	35
2.4.7. Fevaht	35
2.5. Seydî, El-Matla	36
2.5.1. Dâire- i Remel Nısfül Asl	37
2.5.2. Dâire- i Remel- i Tâvil	37
2.5.3. Dâire- i Remel- i Kasır	38
2.5.4. Dâire- i Sakîl	38
2.5.5. Dâire- i Fahte	39
2.5.6. Dâire- i Hafif	39
2.6. Ali Ufkî, Mecmû'a-i Sâz ü Söz	40
2.6.1. Fahte	40
2.6.2. Hafif	41
2.7. Kantemiroğlu, Kitâb-ı İlmü'l-Mûsikî Alâ Vechi'l-Hurûfat	42
2.7.1. Remel	43
2.7.2. Hezec	43
2.8. Abdülbâki Nâsır Dede, Tetkîk Ū Tahkîk	44
2.8.1. Fahte	44
2.8.2. Remel	44
2.9. Rauf Yektâ, Türk Musikisi	45
2.9.1. Fahte	45
2.9.2. Remel	46

2.10. Veli Kanık, Türk Musikisinde Ritm Unsuru ve Nota Kaideleri	46
2.10.1. Fahte	46
2.10.2. Remel	47
2.11. M. Ekrem Karadeniz, Türk Musîkisinin Nazariye Ve Esasları	47
2.11.1. Fahte	48
2.11.2. Hezec	48
2.11.3. Remel	49
2.12. İsmail Hakkı Özkan, Türk Mûsikîsi Nazariyatı ve Usûlleri, Kudüm	
Velveleleri	49
2.12.1. Fahte	50
2.12.2. Hezec	50
2.12.3. Remel	51
2.13. Şerafettin Şeref Çakar, Türk Musikîsinde Usûl	52
2.13.1. Fahte	52
2.13.2. Hezec	53
2.13.3. Remel	53

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

XIII. YÜZYILDAN BUGÜNE USÛLLER ve DEĞİŞİMLERİ

3. XIII. Yüzyıldan Bugüne Usûller Ve Değişimleri	55
3.1. Birinci Sakîl	55
3.2. Hafîfu's Sakil	59
3.3. Hafîfu'r Remel	62
3.4. Remel	64
3.5. Hezec	66
3.6. Fahte	68
SONUÇ	71
KAYNAKÇA	74
ÖZGEÇMİŞ	77

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 2.1. Ali Ufkî'de Fahte Usûlü	39
Tablo 2.2. Ali Ufkî'de Hafif Usûlü	40
Tablo 3.1. Ali Ufkî'de Berefşân Usûlü	53
Tablo 3.2. Ali Ufkî'de Fahte Usûlü	65

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 3.1. Urmevî’de Birinci Sakîl Usûlü	52
Şekil 3.2. Seydî’de Vereşân Usûlü	53
Şekil 3.3. Kantemiroğlu’nda Berevşân Usûlü	54
Şekil 3.4. Abdülbâki Nâsır Dede’de Berevşân Usûlü	54
Şekil 3.5. Rauf Yektâ’da Vereşân Usûlü	54
Şekil 3.6. Rauf Yektâ’da Berevşân Usûlü	55
Şekil 3.7. İsmail Hakkı Özkan’da Berevşân Usûlü	55
Şekil 3.8. Urmevî’de İkinci Sakîl Usûlü	55
Şekil 3.9. Urmevî’de İkinci Sakîl Usûlü	56
Şekil 3.10. İsmail Hakkı Özkan’da Fer’î Usûlü	56
Şekil 3.11. Urmevî’de Hafîfu’s- Sakîl Usûlü	57
Şekil 3.12. Lâdikli M.Ç. de Hafîfu’s- Sakîl Usûlü	58
Şekil 3.13. Alişah Bin Hacı Büke’de Hafîfu’s- Sakîl Usûlü	58
Şekil 3.14. Seydî’de Muhammes Usûlü	58
Şekil 3.15. Abdülbâki Nâsır Dede’de Muhammes Usûlü	58
Şekil 3.16. Rauf Yektâ’da Muhammes Usûlü	59
Şekil 3.17. Veli Kanık’ta Muhammes Usûlü	59
Şekil 3.18. Urmevî’de Hafîfu’r Remel Usûlü	60
Şekil 3.19. Alişah Bin Hacı Büke’de Hafîfu’r Remel Usûlü	60
Şekil 3.20. Abdülbâki Nâsır Dede’de Aksak Semâi Usûlü	61
Şekil 3.21. Veli Kanık’ta Aksak Semâi Usûlü	61
Şekil 3.22. İ. H. Özkan’da Aksak Semâi Usûlü	61
Şekil 3.23. Urmevî’de Remel Usûlü	61
Şekil 3.24. Abdülkâdir Merâgî’de Remel Usûlü	62
Şekil 3.25. Alişah Bin Hacı Büke’de Remel Usûlü	62
Şekil 3.26. Abdülbâki Nâsır Dede’de Remel Usûlü	62
Şekil 3.27. Şeref Çakar’da Remel Usûlü	62
Şekil 3.28. Urmevî’de Hezec Usûlü	63
Şekil 3.29. Abdülkâdir Merâgî’de Hezec Usûlü	63
Şekil 3.30. Kantemiroğlu’nda Hezec Usûlü	63
Şekil 3.31. Ekrem Karadeniz’de Hezec Usûlü	64

Şekil 3.32. Urmevî’de Fahte Usûlü	64
Şekil 3.33. Alışah Bin Hacı Büke’de Fahte Usûlü	65
Şekil 3.34. Seydî’de Fahte Usûlü	65
Şekil 3.35. Abdükbâki Nâsır Dede’de Fahte Usûlü	66
Şekil 3.36. Rauf Yektâ’da Fahte Usûlü	66
Şekil 3.37. İsmail Hakkı Özkan’da Fahte Usûlü	67

GİRİŞ

Mûsikî denilince akla gelen önemli iki unsur vardır. Bunlardan birincisi ses diğeri ise usûldür. Usûl eserin zaman olarak belirli bir kalıba uygun olarak söylenmesidir. Mûsikî kuramcıları tarafından usûl konusunu içine alan Arapça, Osmanlıca, Farsça ve Türkçe eserler mevcuttur.

Usûl kavramında önemli isimlerden ilk akla gelen VIII. yüzyılda yaşamış olan Halil b. Ahmet'tir (718- 786). Halil b. Ahmed'in usûllerle ilgili yazmış olduğu *Kitâbu'l-Îkâ'* isimli eseri günümüze kadar ulaşmamıştır. IX. yüzyılda Kindî ve İshak el-Mevsilî tarafından yazılan eserlerde usûl konusuna yer verilse de Antik Yunan'daki kullanımıyla birebir aynı olduğu ve bir araştırma yapılmadan doğrudan alındığı için Fârâbî tarafından kabul edilmemiştir. Usûller konusunda sistemli olarak yapılan ilk çalışmaya Fârâbî'de rastlanır. Fârâbî'nin ilk yazmış olduğu *Kitâbu'l-Mûsikâ'l-Kebîr*'de usûl konusu iki bölüm halinde kapsamlı olarak incelenir. IX. yüzyılda Fârâbî'nin eserlerinde kullandığı usûllerin bazıları günümüze ulaşmış olsalar da bazıları varlıklarını yitirmişlerdir. XIII. yüzyılda ise Safiyyüddin-i Urmevî tarafından yazılan *Kitâbü'l-Edvar* ve *Şerefîyye*'de de usûl kavramı Fârâbî'de olduğu gibi kapsamlı olarak incelenir. (Rızvanoğlu, 2007: VIII) Urmevî'nin eserlerinde yer alan usûllerin tamamına yakını günümüzde de varlıklarını sürdürmektedir.

Bu çalışmada içerisinde usûllerin yer aldığı eserler belirlenmiştir. Belirlenmiş olan bu eserler:

1. er-Risâletü’ş-Şerefiyye fin-Nisebi’t-Te’lîfiyye, Kitabü’l-Edvâr- Safiyyüddîn-i Urmevî
2. Şerhü’l-Edvar- Abdülkâdir Merâgî
3. Mecelletun Fi’l-Mûsika- Fethullah Şîrvânî
4. er- Risâletü’l- Fethiyye- Lâdikli Mehmet Çelebi
5. Mukaddimetü’l-Usûl- Alişâh Bin Hacı Büke
6. El-Matla- Seydî
7. Mecmûa-i Sâz ü Söz- Ali Ufkî
8. Kitâb-ı İlmü’l-Mûsikî Alâ Vechi’l-Hurûfat- Kantemiroğlu
9. Tedkîk ü Tahkîk- Abdülbâki Nâsır Dede
10. Türk Mûsikîsi- Rauf Yektâ
11. Türk Mûsikîsinde Ritm unsuru ve Nota Kaideleri- Veli Kanık
12. Türk Mûsikîsinin Nazariye Esasları- M.Ekrem Karadeniz
13. Türk Mûsikîsi Nazariyâtı ve Usûlleri- İsmail Hakkı Özkan
14. Türk Mûsikîsinde Usûl- Şeref Çakar

İncelediğimiz eserlerde her mûsikî nazariyâtçısının kendisine ait usûl tanımlarının olduğunu gördük. Bu tanımların bazılarında kısaca bahsedecek olursak; XIII. yüzyıl nazariyâtçısı S.Urmevî eserinde beşinci makaleyi tamamen usûl konusuna ayırmakta ve usûlün tanımını şöyle yapmaktadır. “ *Îkâ’, belirli zamanların araya girdiği vuruşlar topluluğudur. Bu vuruşlar bir takım oranlara ve birbirine eşit devirlere sahiptirler. Bu devir ve zaman sürelerinin eşit olduğu insan tarafından hissedilebilir.*” (Arslan, 2007, 91) XV. yüzyıl nazariyâtçısı Abdülkâdir Merâgî eserinin *îkâ’* bölümünde kendisinden önceki nazariyâtçılardan Fârâbî, S.Urmevî ve F. Şîrâzî’nin tariflerine atıfta bulunarak *îkâ’*yı “*Aralarında belirli ve sınırlı zamanlar olan nakreler topluluğu*” şeklinde açıklamıştır. (Karabaşoğlu, 2010: 71) XV. yüzyıl nazariyâtçılarından bir diğeri olan Fethullah Şîrvânî eserinde *îkâ’*nın tanımını “*Zamanı, uygun bir şekilde parçalara ayırma işlemidir*” şeklinde yapar. (Akdoğan, 2009, 240) Alişâh bin Hacı Büke “*Zaman içindeki seslerin ölçülerinin bilinmesi*” ilmidir tanımını kullanmıştır. (Çakır, 1999: 40) Kantemiroğlu *îkâ’* nın

târifinden şöyle bahseder “*Usûl mûsikînin terâzisi ve endâzesi (tartısı ve ölçüsüdür). Öyle ki, usûl gücü ile nağmenin kâfiyelenişinin, gerekenden fazla ya da eksik olmaması sağlanmalıdır.*” (Tura, 2001, 158) XVIII. yüzyılın nazariyâtçılarından Abdülbâki Nâsır Dede *Tetkîk ü Tahkîk*’de “*Ölçülü nağmelerin ölçüldüğü vuruşların, belirli bir sayıya göre biraraya getirilmesiyle oluşan bütünlüktür*” tanımını vermiştir.(Tura, 2006, 68) Ekrem Karadeniz eserinde “*Bir cismin belirli sınırlar içinde ve belirli zamanlarda düzenli olarak tekrarlanan basit hareketlerinin meydana getirdiği durumdur*” tanımını yapar. (Karadeniz, 1979, 30)

Eserler içersinde usûllerin tespiti konusunda yaptığımız incelemede S. Urmevî’nin eserlerinde toplam dokuz usûl, günümüze kadar ulaşmış altı usûl tespit edildi.

Tespit edilen bu dokuz usûl:

1. Birinci Sakîl
2. İkinci Sakîl
3. Hafîfu’s-Sakîl
4. Remel
5. Hafîfu’r-Remel
6. Mudâaffu’r-Remel
7. Hezec
8. Fahte
9. Zâid Fahte

Günümüze ulaşan altı usûl ise:

- 1- Birinci Sakîl
- 2- Hafîfu’s Sakîl
- 3- Hafîfu’r Remel
- 4- Remel
- 5- Hezec
- 6- Fahte

Bu araştırmada XIII. yüzyılda S. Urmevî tarafından kaleme alınmış kitaplarda bulunan ve günümüze kadar ulaşan usûller tespit edilmiş, ilerleyen dönemlerde de

kullanılan usûller birbirleriyle mukayese edilerek ne gibi değişimler geçirdiğinin araştırılması amaçlanmıştır. Tez, usûllerin tarih içerisinde geçirdiği değişimlerin tespiti bakımından önemlidir. Çalışma monografik, tarihsel araştırma niteliğinde olup belgesel kaynak taraması yöntemine dayanmaktadır.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. İKÂ' İLE İLGİLİ TEMEL KAVRAMLAR ve SAFİYYÜDDÎN- İ URMEVÎ'NİN KULLANDIĞI USÛLLER

1.1. İkâ' İlmî

Safiyüddîn-i Urmevî, ikâ' nın tanımını şöyle yapar. “İkâ', belirli zamanların araya girdiği vuruşlar topluluğudur. Bu vuruşlar bir takım oranlara ve birbirine eşit devirlere sahiptirler. Bu devir ve zaman sürelerinin eşit olduğu insan tarafından hissedilir.” (Arslan, 2007, 91)

Mûsikî sanatı iki kısmı içine almaktadır. Birincisi te'lîfdir (kompozisyon-beste) ve onun konusu nağmelerdir. Onda nağmelerin uyumlu ve uyumsuz halleri incelenir. İkincisi İkâ'dır ve onun konusu da nağmelerle vuruşlar arasına giren zamanlardır ve bunda nağmelerin ölçüsü ve vezinden çıkışları incelenir. Her ikisindeki amacın tamamı ise, beste sanatıdır. (Akdoğan, 2009, 240)

1.2. İkâ' Terimleri

1.2.1. Muvassal (bitişik):

Vuruşlar arasındaki zamanlar birbirine eşittir.

Muvassal ikâ' dört kısma ayrılır.

a- Serîu'l-hezec: Vuruşlar arasında A (1) zamanı bulunur. Sebeb-i sakîllerin okunuşu buna örnektir. Te ne te ne te ne gibi.

b- Hafîfu'l-hezec: Vuruşlar arasında B (2) zamanı bulunur. Sebeb-i hafîflerin okunuşu buna örnektir. Ten ten ten ten gibi. Aradaki zaman A zamanının iki katıdır.

c- Hafîfu sakîli'l-hezec: Vuruşlar arasındaki zaman C (3) dir. Veted-i mecmû'ların okunuşu buna örnektir. Te nen te nen te nen gibi. Vuruşlar sadece baştaki tâ'lara yapılır. Bu da A zamanının üç katıdır.

d- Sakîlu'l-hezec: Vuruşlar arasında D (4) zamanı bulunur. Fâsıla-i suğrâların okunuşu bunun örneğidir. Te ne nen te ne nen te ne nen gibi. Bu da A zamanının dört katıdır. (Arslan, 2007, 91)

1.2.2. Mufassal (ayrı):

Vuruşlar arasındaki zamanlar eşit değildir.

Mufassal îkâ üç kısma ayrılır.

Birincisi: İki vuruş-fâsıla- iki vuruş,

İkincisi: Üç vuruş-fâsıla-üç vuruş,

Üçüncüsü: Dört vuruş-fâsıla-dört vuruştan ibarettir.

Birinci mufassal dört kısma ayrılır.

a-Birinci serî mufassal: İki vuruş-fâsıla (B zamanı)- iki vuruş

b-Birinci hafîf mufassal: İki vuruş-fâsıla (C zamanı)- iki vuruş

c-Birinci hafîf-i sakîl mufassal: İki vuruş- fâsıla (D zamanı)- iki vuruş

d-Birinci sakîl mufassal: İki vuruş- fâsıla (h zamanı)- iki vuruş

İkinci mufassal iki kısma ayrılır.

a-Eşit üçlü (üç zamanlı)

b-Düzensiz üç zamanlı

Eşit üçlü birinci mufassalda olduğu gibi dört kısma ayrılır

a-İkinci serî mufassal: Üç vuruş- fâsıla (B zamanı)- üç vuruş

b-İkinci hafîf mufassal: Üç vuruş- fâsıla (C zamanı)- üç vuruş

c-İkinci hafîf-i sakîl mufassal: Üç vuruş- fâsıla (D zamanı)- üç vuruş

d-İkinci sakîl mufassal: Üç vuruş- fâsıla (h zamanı)- üç vuruş

Düzensiz üç zamanlı iki kısma ayrılır

Birincisi: Küçük zaman büyük zamandan önce gelir. Üç kısımdır.

a-Hafîf düzensiz üçlü: Küçük zaman B, büyük zaman C.

b-Hafîf-i sakîl düzensiz üçlü: Küçük zaman C, büyük zaman D.

c-Sakîl düzensiz üçlü: Küçük zaman D, büyük zaman h.

İkincisi: Büyük zaman küçük zamandan önce gelir. Bu da üç kısımdır.

a-Büyük zaman C, küçük zaman B.

b-Büyük zaman D, küçük zaman C.

c-Büyük zaman h, küçük zaman D. Bu üç kısım Remel olarak adlandırılır. (Arslan, 2007, 92)

1.2.3. Fâsıla:

Munfasıl ikâ'ın iki periyodunu birbirinden ayıran müddete denir. Yani iki periyod arasında bulunur. Prosodi ilminden iktibas edilmiş olan fâsıla kavramı batı müziğindeki ölçü çizgisinin üstlendiği rolü üstlenmektedir.

-Fâsıla-i kübrâ ya da fâsıla-i uzmâ: Büyük fâsıladır ve bu tip fâsılalar üç nokta ile gösterilmiştir. Sakîl remel'in, sakîl-i evvel'in, sakîl-i sâni'nin; orta ikâ'lar olan hafif remel'in, hafif'i sakîl-i evvel'in, hafif'i sakîl-i sâni'nin fâsılları fâsıla-i kübrâ'dır.

-Fâsıla-i suğra: Küçük fâsıladır ve bu tip fâsılalar iki nokta ile gösterilmiştir. (Rızvanoğlu, 41) S.Urmevî eserinde Fâsıla'nın tanımını şöyle yapar; Sebeb-i sakîller çok sayıda olursa insan ruhunda süreklilik izlenimi vermez. Sebeb-i sakîllerden her biri cümleyi (grubu) daha uzun zaman diliminden ayırmak gerekiyor. Aradaki bu zaman "fâsıla" olarak adlandırılır. (Arslan, 2007, 372)

1.2.4. Devr (periyot)

Eşit aralıklarla birbirini takip eden zaman dilimlerinden her birine periyot denir. İki periyot birbirine eşit ve ritmik bölümleri aynı olduğunda tam olarak kabul edilir ki; bu periyotlar belli bir düzen içinde ardı ardına gelirler. (Rızvanoğlu, 2007: 37-38) Kitâbu'l Edvâr'da devr'in tanımından şöyle bahsedilmektedir; Edvâr kelimesi Arapça "devr" kelimesinin çoğulu olup, "daireler, dönüşler" anlamlarını taşır. (Uygun, 1999, 17)

1.2.5. Nakra, (Vuruş, Darb)

Başlangıç nağmesinin oluşmasına sebebiyet veren darbeye "vuruş" denir. Sesin başlangıcı ancak vuruşla olur. İkâ'ın zamanı vuruşla tanımlanır. Bu vuruşlar öyle vuruşlardır ki onlardan her biri bir ikâ'ın zamanını sınırlayan anlarla sınırlanırlar.

Zamanı sınırlayan bu ânlar ikâ' zamanının fâsılalarıdır. (Rızvanoğlu, 2007: 38) Mecelletun Fi'l-Mûsîka'da da nakra "vuruş, vurma= percussion" olarak geçmektedir. (Akdoğan, 2009, 279)

1.3. Safiyyüddîn-i Urmevî er- Risâletü's- Şerefiyye fi'n- Nisebi't- Te'lîfiyye ve Kitâbü'l-Edvâr

Mûsikî nazariyâtı konusunda üstün eserler vermiş büyük müzisyen ve nazariyâtçı Safiyyüddîn-i Urmevî'nin doğumu 1216, Urûmiye'dir. Mûsikî nazariyâtı ile ilgili olarak yazdığı eserlerinde kendinden önceki mûsikîşinaslardan farklı tarafı S. Urmevî'nin aynı zamanda iyi bir "ud" icrâcısı olmasıdır. S. Urmevî aynı zamanda "Nüzhe" ve "Muğni" ismini verdiği iki müzik aletinin mûcididir. Ölümü 1294 İsfahan'dır. (Uygun, 1991, 25-26-33) Eserlerinde yer almamasına rağmen güfte mecmualarında S. Urmevî'nin 14 zamanlı "amel" usûlünde birkaç bestesinin olduğu kaydedilmektedir. (Uslu, 2010, 131) Mûsikî'nin dâhî üstadlarından olan S. Urmevî'nin mûsikî nazariyatı konusunda verdiği *Kitâbü'l-Edvar ve er-Risâletü's-Şerefiyye fi'n-Nisebi't-Te'lîfiyye*'si kendisinden sonra gelecek olan mûsikî çalışmalarına kaynaklık edecektir. S. Urmevî'nin eserlerinde yer alan usûlleri aşağıda açıklamaya çalıştık.

1.3.1. Birinci Sakîl (Sakîlul evvel)

İki veted, fâsıla-i suğra, hafif sebeb ve fâsıla-i suğra şekliyle düzenlenen birbirine eşit on altı vuruştan oluşur.(Arslan, 2007, 92-93)

İki veted; te nen te nen- me fâ i lün

Fâsıla-i suğra; te ne nen- fe i lün

Hafif sebeb; ten- müf


Fâsıla-i suğra; te ne nen- me fâ i lün

Vuruşlar (o) işareti ile belirtilince on bir vuruş düşer ve usûl beş vuruşla uygulanırdı. S. Urmevî vuruş noktalarına (mim) M harfi koyarak bu durumu belirtmiştir. Usûlü bu şekliyle şöyle yazabiliriz. (Uygun, 1999, 231)

16/4

te nen te nen te ne nen ten te ne nen
o .. o .. o . .. o. o . ..
M M M M M

16/4

te nen (es) te nen (es) te ne nen (es) ten (es) te ne nen (es)
düm tek düm tek düm tek tek düm düm tek tek
me fâ î lün fe î lün müf te î lün


1.3.2. İkinci Sakîl (Sakîlu's- Sâni)

Bu usûlün iki devri Birinci sakîlin tek devrine denktir. Aruz kalıbı me fâ î lâ tün'dür.
(Arslan, 2007, 93) Bu usûl bir önceki usûlde de olduğu gibi on altı zamanlıdır.

16/4 (Uygun, 1999, 232)

te nen (es) te nen (es) ten (es) te nen (es) te nen (es) ten
düm tek düm tek düm düm tek düm tek düm
me fâ i lâ tün me fâ i lâ tün
o .. o .. o o .. o .. o.
M M M M M M

16/4

te nen (es) te nen (es) ten (es) te nen (es) te nen (es) ten (es)



1.3.3. Hafifu's-Sakîl

Bu usûlün iki hareket süresi İkinci sakîl'in bir devri kadardır. Dolayısıyla bu usûlün dört devri birinci sakîle eşittir. Vezni fe î lün dür (yani te nen te nen gibi). Bir sakîl sebep ve bir hafif sebebi telaffuz etmek demektir.(Arslan, 2007, 93) Hafifu's-sakîl usûlü 16/4 zamanlıdır.

16/4 (Uygun, 1999, 232)

ten te ne ten te ne ten te ne ten te ne

o. o o o. O o o. O o o. O o

M M M M M M M M

Nokta ile gösterilen ikinci, altıncı, onuncu, on dördüncü zamanları boş, diğerleri vuruş olarak belirtilmiştir. (Uygun, 1999, 232-233)

16/4 (Uygun, 1999, 232-233)

ten (es) te ne ten (es) te ne ten (es) te ne ten (es) te ne

düm tek tek tek tek tek tek tek düm tek tek tek

fe î lün fe î lün fe î lün fe î lün



1.3.4. Hafifu'r-Remel

Hafifu'r-Remel'in Vezni Müf te î lâ tün'dür. (Arslan, 2007, 93)

10/4

ten te nen ten te nen (Uygun, 1999, 234-235)

o. o .. o. O ..

M M M M

ten (es) te nen (es) ten (es) te nen (es)

düm düm tek düm düm tek

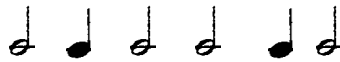


Şekilde görüldüğü gibi Türkî-i Asl denilen yirmi zamanlı usûlün yarısı olduğu ve Türkî-i Ser'î ismi ile anılan bugün kullanılan Aksak Semâi usûlünün aynıdır. Bu usûlde iki Türk Aksağından oluşmuştur.(Uygun, 1999, 235)

10/4 (Uygun, 1999, 235)

ten te nen ten te nen

düm te kâ düm tek tek




1.3.5. Remel

Her devri serîul-hezec'in on iki vuruşuna eşittir. Ancak bu on iki vuruştan ikincisi, altıncısı, sekizincisi ve on ikincisini terk etmek gerekir. Vezni müfte î lâ tün fe i lün'dür. (Arslan, 2007, 93)

12/4 (Uygun, 1999, 234)

ten ten ten ten te ne nen
 o. o. O. O. O . ..
 M M M M M

12/4

ten (es) ten (es) ten (es) ten (es) te ne nen (es)
 düm düm düm düm düm tek tek
 müf teî lâ tün fe î lün



1.3.6. Mudâafu'r-Remel

Remel usûlünün iki katıdır. Her devir bir fâsıla ve dört sebebdan oluşur. Vezni fe i lâ tün'dür. S. Urmevî bu usûlde İranlıların çok fazla bestelerinin olduğunu belirtir. (Arslan, 2007, 93)


24/4

te ne nen te ne nen ten ten ten ten ten ten te ne nen
 o . .. o . .. o. o. o. o. o. o. o . ..
 M M M M M M M M

24/4

te ne nen (es) te ne nen (es) ten (es) ten (es) ten (es) ten (es) ten (es)
 düm tek tek düm tek tek düm düm düm düm düm
 fe i lâ tün fe i lâ tün fe i lâ tün



ten (es) te ne nen (es) (Uygun, 1999, 233-234)

düm düm tek tek
 fe i lâ tün


1.3.7. Hezec

Hezec usûlü on iki zamanlıdır. Bazı âlimlerin iki hezecen bir remel devrine eşit olduğu görüşünde oldukları Safiyyüddînce kaydedilmiş, altı ve on iki ayrı devirle açıklamıştır. Usûlün altı zamanlı kullanımını Azerbaycanlılar hezec çenber ismiyle kullanmışlardır. (Uygun,1999, 123-124)

6/4

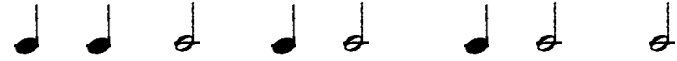
te ne nen ten te ne nen ten
 o . .. o. düm tek tek düm
 M M 

12/4

te ne nen te nen te nen ten
 o . .. o .. o
 M M M M

12/4

te ne nen (es) te nen (es) te nen (es) ten (es)
 düm tek tek düm tek düm tek tek
 fâ i lün müf te î lâ tün



1.3.8. Fahte

S. Urnevî'nin en az bilinen devir olarak nitelendirdiği Fahte usûlü yirmi zamanlıdır. Vezni müf te î lün fe î lün müf te î lün fe î lün'dür. Bir de Zaid fahte usûlü vardır ki onun da vezni müf te î lün fe î lün fe î lün müf te î lün fe î lün fe î lün'dür. (Arslan, 2007, 93)

Daha çok Arap olmayanların kullandığı usûl olarak kaydedilmiştir.


20/8

te ne nen ten te ne nen te ne nen ten te ne nen (Uygun, 1999, 236)
 o . .. o. O . .. o . .. o. O . ..
 M M M M

Aruz kalıbıyla Şerefiyye'de şöyle gösterilmiştir.

20/8 (Uygun, 1999, 236)

te ne nen ten te ne nen te ne nen ten te ne nen
 müf te î lün fe î lün müf te î lün fe î lün



1.3.9. Zâid Fahte

Vezni müf te î lün fe îlün fe î lün müf te î lün fe î lün fe î lün'dür. (Arslan, 2007, 382)

28 zamanlıdır.

28/8

te ne nen ten te ne nen te ne nen te ne nen ten te ne nen te ne nen



İKİNCİ BÖLÜM

2.URMEVİ'DEN SONRAKİ DÖNEMLERDE YAZILAN ESERLERDEKİ USÛLLER

2.1. Abdülkadir Merâgî, *Şerhü'l- Edvar*

Sonraki dönemlerde yazılan eserler içerisinde birçok usûl başlığı yer almaktadır. Ancak biz sadece S. Urmevî'nin eserlerinde kullandığı usûlleri inceleyeceğiz.

Abdülkâdir Merâgî XIV. yüzyılın ortalarında Azerbaycan'ın Maraga şehrinde doğdu. (Bardakçı, 1986, 19) Dönemin en önemli kuramcılarında olan A. Merâgî'nin yazdığı *Camii'l- elhan, Makasidü'l-elhan, Şerhu'l- edvar* mûsikî adına verilmiş köşe taşı eserlerdir. A. Merâgî yazdığı eserlerde mûsikî nazariyatını ve tezimizin konusu olan îkâ'yı ince ayrıntılarıyla işlemiştir. 1435 yılında Herat'ta ölmüştür. (Bardakçı, 1986, 41)

A. Merâgî'nin eserlerinde kaydettiği usûllerin tespiti için *Şerhu'l-edvar* isimli eseri inceledik.

2.1.1. Devr'i Sâkîlu'l-Evvel (Birinci Sakîl)

Abdülkadir Merâgî, meşhur ritimlerden ilkinin "Sâkîy'l-Evvel" devri olduğunu belirtir ve bu devire bu ismi Arapların verdiğini, Arap olmayanların ise bu devir için "Vereşan" kavramını kullanmış olduklarını vurgular. A. Merâgî'ye göre bu devir, her devir zamanının sekiz sâkil sebebe eşit olduğu on altı vuruşa (nakre) sahip olan îkâ'dır (2 tenen, 2 tenenen, 1 ten ki toplam 16 vuruş eder). Mûsikî bilginleri, bu devirden on bir vuruşu düşürerek onu A zamanlarına eklenmiş zamanlar yapar ve geri kalan beş vuruşu da yakın vuruşlar olarak değerlendirir. (Kolukırık, 2009: 79)

16/4

te nen te nen te ne nen ten te ne nen

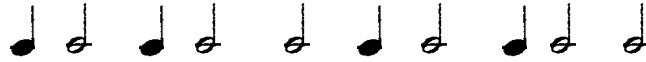


2.1.2. Sâkîlu's-Sânî (İkinci Sakîl)

A. Merâgî'ye göre bu dairenin bütün zamanları her devirde Sakîlu'l-evvel devirlerinin zamanlarına eşittir; ancak icra eden kişi, 6 vuruştan 10 tanesini vurmayarak 6 tanesini vurur. Vurulanlardan ilki birinci, diğerleri ise sırasıyla dördüncü, yedinci, dokuzuncu, on ikinci ve on beşinci vuruşlardır. (Kolukırık, 2009: 79)

16/4

te nen te nen ten te nen te nen ten



2.1.3. Hafîfus-Sâkil

A. Merâgî'ye göre "Hafîfu's-sakîl" devrinin zamanı da yine "Sakîlu'-evvel" eşittir; ancak deviri vuran onlardan dört vuruşu çıkarır ki bunlar ikinci, altıncı, onuncu ve on dördüncü vuruşlardır. (Kolukırık, 2009: 79)

16/4

ten te ne ten te ne ten te ne ten te ne



2.1.4. Sakîlu'r-Remel (Mudâafu'r-Remel)

A. Merâgî, “Sakîlu'r-Remel” devrinin her devrinin zaman bakımından on iki sebebe eşit olduğunu belirtir. Vuruşların hepsi yirmi dördttür (tene= 2 vuruş, 2* 12= 24) ve Sakîlu'-Evvel'in 3/2'sidir; ancak devri vuran birinci ve ikinci vuruşların arasını (D zamanına) eşit kılar. Kalan zamanları da (B zamanına) eşit kılar. Bazen iki devir arasındaki zaman (D) zamanı yapılabilir. Arap olmayan Acemler bu devri “esas devir” olarak değerlendirirler. Onların eserleri ekseri bu darbla bestelenmiştir. (Kolukırık, 2009: 80)

24/4

te ne nen (es) te ne nen (es) ten (es) ten (es) ten (es) ten (es) ten (es)



ten (es) te ne nen (es) (Sezikli, 2007: 80)



2.1.5. Hafîfu'r-Remel

Hafîfu'r-remel usûlü on vuruşa sahiptir. Asıl darbları birinci sebebin birinci vuruşu ve son vetedin birinci vuruşudur. (Kolukırık, 2009: 80)

10/4

ten te nen ten te nen



2.1.6. Remel

12 zamanlıdır. Ten ten tenenen tenenen. (Kolukırık, 2009: 82) Murat Bardakçı eserinde Remel usûlünün ikinci bir şeklinide göstermiştir. Bu ikinci şeklin darbları; ten ten ten tenenen'dir. (Bardakçı, 1986, 86)

12/4

ten ten te ne nen te ne nen



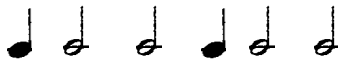
2.1.7. Hezec

Hezec usûlü on zamanlıdır, ancak icrâcılar bunu altı zaman olarak kullanırlar. Tebriz halkı hezec usûlünün ismini çenber ve ya efsan olarak kullanmayı tercih etmişlerdir.

Onun devrinin zamanı Hafifu'r-remel devrine eşittir. Onun devri tenenen tenenen ten'dir. Bazı bilginler hezec'den iki devrin remel'den birine eşit, devrinin tenenen ten olduğunu söylerler. Onun asıl vuruşu 1. ve 4.vuruşlardır ve iki şekilde gösterilir. (Kolukırık, 2009: 322)

10/4

te nen ten te nen ten



6/4

te ne nen ten



Hezec ve Çember vuruşları her ne kadar her ikisinin de başlangıç vuruşlarında sebep (ten veya tene) kullanılmaksızın fâsıla (tenenen) kullanılmışsa da ve Çemberi de sebebin bir vuruşluk "ta"sı ile karşılaştırılarak icrâ edilirse bu durum hezec çemberden daha seçkin bir îkâ olur. Bunlardan ilkinde Hezec-i sâkil, ikincisine Hezec-i hafif adı verilir. (Kolukırık, 2009: 322)

2.1.8. Fahte

Fahte dairesi Acemlere hastır. Bu dairede bestekârlar az tasnif yapmışlardır. A. Merâgî'nin bu dairede tasnifleri oldukça fazladır. Bu devrenin onlu, yirmili, yirmi sekizlisi-fahte-i zâid- yapılmıştır. Meşhur îkâ'lardan yapılmıştır.

Fahtenin diğer bahir beyitlerini sınıflandırmak mümkünse de birbirlerine yakın “feûlün” veznindeki bahirler arasında sınıflandırma yapmak daha uygundur; zira bu vezindeki bahirler vezin hesabına göre bu îkâ' ile tam bir uyum içersindedir. Bu bahirlere denktir. Bu bahir ve devir “feûlün feûlün feûlün feûlün” vezindedir. Fahte devrinin kesimi “tenenten”dir. Mûsikîşinaslar Fahte devrini dört vezinde uygulamışlardır:

En Küçük Fahte: Yukarıda bahsettiğimiz bu olup “tenen ten” kalıbında ve beş vuruşludur.

Küçük Fahte: “ten tenenen tenenen” örneğinde olduğu gibi on vuruşlu, bir hafif sebeb ve iki fâsıladan oluşur.

İkiye Katlanmış (muzâaf) Fahte: “tenenen ten tenenen tenenen ten tenenen” örneğinde olduğu gibi yirmi vuruşludur.

İki Defa Katlanmış (izâf) Fahte: Kırk vuruştan meydana gelmiştir. Dört küçük fahte vuruşuna eşittir.(Kolukırık, 2009: 323)

10/4

ten te ne nen te ne nen



20/4

te ne nen ten te ne nen te ne nen ten te ne nen



28/4

ten te ne nen te ne nen te ne nen te ne nen te ne nen



2.2. Fethullah Şirvânî, *Mecelletün Fi'l- Mûsîka*

1417'de Şirvân'da doğan F. Şirvânî, öğrenimine babasının yanında başlayıp daha sonra tahsiline Serahs ve Tûs'da devam etmiştir. Semerkant'da Uluğbey'in kurduğu medresede, usûl-i fıkıh, cedel, kelâm, astronomi ve geometri ile diğer riyâzî ilimler üzerinde çalışmıştır. Anadolu'ya matematik, astronomi ve coğrafya gibi müspet ilimleri götürüp bunların yayılmasını sağlayan ünlü âlimlerden biridir. 1486'da Şemâhî'de ölmüştür. (Levendoğlu Yılmaz, 2002: 17-18)

F. Şirvânî tarafından kaleme alınan *Mecelletün Fi'l-Mûsîka*'da incelediğimiz usûllerden şöyle bahsedilmektedir.

2.2.1. Sakîlu'l-Evvel (Birinci Sakîl)

F. Şirvânî eserinde Sakîlu'l-evvel usûlünü şöyle anlatmakta; Acemlerin buna "Vereşan" ismini verdikleri söylenildi ki bu, üveyik kuşu ile güvercin arasında bir kuştur. Bunun her devrinin karşısında 8 sebab-i sakîl vardır ve vuruşlarının sayısı 16'dır. Ancak usûl vuranlar 11 tanesini çıkarır ve 5 tanesini vurur. Bu beş vuruş birinci, dördüncü, yedinci, on birinci ve on üçüncü vuruşlardır. Böylece usûl âlimleri bu sebeblerin yerine iki veted-i mecmû ve iki fâsıla-i suğrâ'yı ve bir sebab-i hafif "tenen-tenen-tenen-ten-tenen" şeklinde olduğu üzere bu beş aralık'tan her birinin baş tarafına bir vuruş bitişsin diye onların yerine koydular. (Akdoğan, 2009, 247)

16/4

te nen te nen te ne nen ten te ne nen

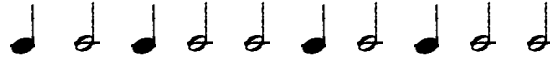


2.2.2. Sakîlu's-Sâni (İkinci Sakîl)

Hafif anlamına gelen sakîl kelimesi bu usûle ismini vermiştir. F. Şirvânî'nin eserinde bu usûlden şöyle bahsedilmektedir; Bu usûlün zamanı Sakîlu'l-evvel usûlünün zamanına eşittir. Fakat usûlü vuran kişi bu usûlün vuruşlarından 10 tanesini atar ve 6 vuruş getirir ki bunlar da: birinci, dördüncü, yedinci, dokuzuncu, on ikinci, on beşinci vuruşlardır ve bu usûlü “tenen-tenen-ten-tenen-tenen-ten” misalinde olduğu gibi dört veted-i mecmû ve iki sebab-i hafif yapmışlardır. (Akdoğan, 2009, 248)

16/4

te nen te nen ten te nen te nen ten



Bazıları bu usûlün “tenen-tenen-ten” misalinde olduğu gibi, sekiz vuruştan meydana geldiğini söylemişlerdir ve muhammes'de (burada 8 zamanlı muhammes usûlü söz konusudur) bundan ibarettir. Her kim ki bu, 16 vuruştur derse –beyt'in yarısı olduğu için- iki tane devr'i, tek bir devr olarak kabul etmiş olur. (Akdoğan, 2009, 249)

2.2.3. Hafifu's-Sakîl

İncelediğimiz iki usûlde olduğu gibi bu usûlde 16 zamana eşittir. Eserde ise Hafifu's-sakîlden şöyle bahsedilmekte; Usûlü vuran bu usûlün vuruşlarını dört vuruşa düşürür. Bunlar da ikinci, altıncı, onuncu, on dördüncü vuruşlardır. “ten-tene-ten-tene-ten-tene-ten-tene” şeklindedir. (Akdoğan, 2009, 249-250)

16/4

ten te ne ten te ne ten te ne ten te ne

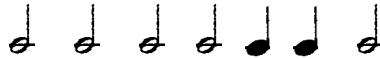


2.2.4. Remel

Devrinin zamanları 6 sebep ve vuruşları 12’dir. Fakat usûlü vuran kişi “ten-ten-ten-ten-ten-ten” misalinde olduğu üzere her sebebin ten’lerini vurur diğerlerini atar. Mutriblerden bu usûldeki altıncı sebep’in ten’ini atanlar da vardır. Zamanların eşit oluşundan dolayı usûl unutulmasın iki devir arasındaki zamanı “dal” zamanı yapar ki o zaman “ten-ten-ten-ten-tenenen” misalindeki gibi olur. Bu beş vuruştan birinci ve beşinci vuruşları asıl vuruşlardır. (Akdoğan, 2009, 252)

12/4

ten ten ten ten te ne nen



2.2.5. Hafifu’r-Remel

Bu 10 vuruşlu bir usûldür. Şekli şöyledir: “Ten-tenen-ten-tenen”. Bu dört vuruştan birincisi ve dördüncüsü asıl vuruştur. Hafifu’r-remel’in beş vuruşlu olduğunu söyleyebiliriz, iki devir kabul edilmez. Bazıları da ten-tenenen şeklinde olduğu gibi 6 vuruş olduğunu söylemiştir.(Akdoğan, 2009, 252-253)

10/4

ten te nen ten te nen

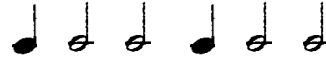


2.2.6. Hezec

Hezec usûlünün zamanları Hafifu’r-remel usûlünün zamanlarına eşittir. Şekli: “tenen-ten-tenen-ten”. Ten nakaratları vurulmakta ve nen nakaratları ise atılmaktadır. Usûl bu vuruşlara göre takip edilir. Bu vuruşlar arasında ayrıcalık ancak usûle girişin tayini ileldir. Bu usûlün asıl vuruşları birinci vetedin iki te’si ve ikinci veted’in nun ‘udur. Onunla iki usûl temsil edilmemiştir. Bu usûlün “tenenen-ten” şeklinde altı vuruş olduğunu söyleyenler de vardır. (Akdoğan, 2009, 253-254)

10/4

te nen ten te nen ten



2.2.7. Darbu'l-Fahtî

“Ten-tenenen-tenenen-ten-tenenen-tenenen” şeklinde olduğu gibi 20 vuruşlu bir usûldür. Bunun örneği, iki fâsıla arasındaki sebep’lerden her birinin ortalanmasıyla olur ve dairede değiştirilir. Bunun 10 vuruş olduğunu söylemek caizdir. İki devr olarak *el* düşünülmez. Bazı icrâcılar fahtî usûlünü dört vezinde kullanmaktadırlar.

el-Fahtî'l-Asgar (en küçük fahtî); tenen-ten şeklindedir ve beş vuruşludur.-Fahtî's-Sağîr (küçük fahtî); ten-tenenen-tenenen şeklindedir ve on vuruşludur.

el-Fahtî'l-Muda'af (iki fahtî); ten-tenenen-tenenen-ten-tenenen-tenenen şeklindedir ve yirmi zamanlıdır.

El-Fahtî'l-Ed'âfu (katlanmış fahtî); kırk vuruşludur. Bu usûllerden gerçeğe en yakın olanı en küçük olan fahtî'dir. Acemler fahtî usûlünü fahte dedikleri bir kuşun sesinin vezninden almıştır. Çünkü o kuşun sesi “ku,kuu,kuvv” ikinci kelimenin uzatılması ve üçüncünün şeddesiyle bu şekildedir. Uzatma miktarı da bir vuruş zamanı kadardır. (Akdoğan, 2009, 256)

20/4

ten te ne nen te ne nen ten te ne nen te ne nen



2.3. Lâdikli Mehmet Çelebi, *Er-Risâletü'l-Fethiyye*


L. Çelebi, mûsikî ilmini eserlerinin birinin önsözünde matematik ilminin en üstünü ve en şerefli sayan, bu ilmin açıklamasını yapmak için eski eserleri ve belgeleri toplamakla işe başladığını, buna inanmayanların iddiâlarını çürütmek için bu işi yaptığını söyler. Yalnız eski eserleri bir araya getirmekle ve bunları tespit etmekle kalmamış, çağında mûsikî adına yapılmış yenilikleri de toplamıştır. Müzikoloji alanında L. Çelebi'nin 1500 ya da 1482 yıllarında öldüğü sanılıyor. (Özalp, 2000, 331-332)

L. Çelebi'nin yazmış olduğu *Er-Risâletü'l-Fethiyye*'de bizim incelediğimiz usûller hakkında aşağıdaki bilgiler verilir.

2.3.1. Birinci Sakîl

Bu usûl içersinde cim= C ve dal= D zamanlarından ikisi ve be= B zamanlarından biri ortaya çıkar. (Tekin, 1999: 217) Birinci usûlde ona nısfü misl ve nısfü beyt olması için sayılır. Bazen bu hareketli fasılalar bulunmaksızın bu usûlün yerine yaklaştırılınca, toplam vuruş on bir olur ve bu usûlden çıkanlar beş usûl vuruşu gerçekleşir.

16/4

te nen te nen te ne nen ten te ne nen

MAB MAMBMA MAMBMB MAMAMB es

Yukarıdaki usûl tablosu içinde beş tane be= B zamanı ve altı tane elif= A zamanı gerçekleşir ve bu tablo içinde cim= C zamanı bulunmaz. Fâsılların başında bulunan hareketli beş usûl vuruşu harekâtü'l-hamse ve bu tablonun sonunda bulunan sakinlerde sükenâtü'l-hamse olarak adlandırılır. Üçüncü usûl vuruşu beşinci usûl vuruşuyla vurulmuştur. İranlı bilginlerce bu verşân diye adlandırılırdı. Bu isim kumruyla güvercin arasındaki bir kuşun kanat çırpışları yukarıdaki tablodaki usûl vuruşlarına benzediği söylenir ve bundan dolayı bu usûlün bu adla isimlendirildiği nakledilir. (Tekin, 1999: 218) Lâdiki, eski bilginlerin kullandıkları usûllerden biri olarak (çünkü

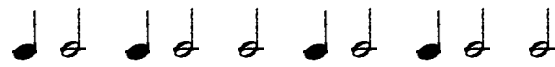
Lâdiki zamanında kullanılan 48 vuruşlu başka bir yeni Sakîl vardır) kendi zamanında hâlâ kullanıldığını söylediği Sakîli evvel usûlünü şöyle tarif eder: eski Sakîli evvel 16 vuruşludur ve 2 veted-i mecmu, 2 fasıla-i suğra, 1 hafifsebebtan oluşur. (Uslu, 2010, 127)

2.3.2. İkinci Sakîl

Bir grup bilginler bu usûlü Hafif diye de isimlendirirler. Bu usûldeki her Daire Sakîlü'l-evvele eşittir. Bunun böyle olması on tane usûlün atılıp altı usûlle ki, bu altı usûl birinci, dördüncü, yedinci, dokuzuncu, on ikinci ve on beşinci usûllerin vurulmasıyla oluşur. Bunu dört vetedde topladılar ve iki hafif sebep yaptılar. (Tekin, 1999: 219)

16/4

te nen te nen ten te nen te nen ten



MC MC MB MC MC MB

Bu örnekte dört tane C zamanları ve iki tane B zamanları bulunur. Altı tane usûl vuruşunun hareketlileri hareketlilerin direği, sakinler de sakinlerin direğidir. Bu usûl vuruşunun ilk vuruşu ilk vetedle, ikinci usûl vuruşu da ikinci vetedle olur ki, bu veted bu örnekte belli değildir.

Bazen hareketlilerden meydana gelen her hareketliye vetedler vurulur ve vuruşları on, atılanları altı olur.

16/4

te nen te nen ten te nen te nen ten



MAMB MAMB MB MAMB MAMB MB

Bu tabloda elif=A zamanlarından dört tane, be=B zamanlarından altı tane meydana gelmiş ve cim zamanlarından ise hiç bulunmamaktadır. Bilmek gerekir ki, yeni

bilginler bu usûlün bütün ölçüsünü ilklerle vurarak kullanıp bunu büyük beşli diye adlandırdılar. Aynı zamanda bunun yarım ölçüsünü kullanarak buna orta beşli adını verdiler. Bu tenen tenen ten'dir. Bunda ilk harfler çarpımlıdır ve üç tane mim, cim zamanlarından iki tane, be zamanlarından da bir tane gerçekleşir. (Tekin, 1999: 220-221)

2.3.3. Hafifü's-Sakîl

Bunun her ölçüsünde Sakîlü'l-evvel ölçüsüne eşitlik söz konusudur. Bu yalnızca dördün atılması ve on ikinin vurulmasıyla olur. On iki vuruş birinci, üçüncü, dördüncü, beşinci, yedinci, sekizinci, dokuzuncu, on birinci, on ikinci, on üçüncü, on beşinci ve on altıncıdır. Bunu dört fâsıla-i suğraya, bunun yanı sıra aşağıdaki gibi bir sâkil, hafif ve sebebe ayırdılar. (Tekin, 1999: 220)

16/4

ten te ne nen te ne nen te ne nen ten



MB MD MD MD MB

2.3.4. Sakîlü'r- Remel (Mudâafu'r Remel)

Bu usûle aynı zamanda Müza'afü'r-remel de denir ve bu ölçüsü 24 usûl vuruşuna eşit olandır. Böyle olması için on beşin atılması ve dokuzun vurulması gerekir. Dokuz vuruş birinci, beşinci, dokuzuncu, on birinci, on üçüncü, on beşinci, on yedinci, on dokuzuncu, yirmi birincidir. Bunu aşağıdaki örnekte olduğu gibi üç fâsıl-i-suğrâ ve altı hafif sebep yaptılar. (Tekin, 1999: 221)

24/4

te ne nen te ne nen ten ten ten ten ten ten te ne nen



MD MD MB MB MB MB MB MD


Bu çizelgede üç tane D zamanları ve altı tane B zamanlarından bulunur. Asıl usûl vuruşu birinci ve sekizincidir. Bunun usûl vuruşu birinci ve beşincide gerçekleştirilirse buna mürsel denir. (Tekin, 1999: 222)

2.3.5. Hafîfü'r-Remel

Ölçüsü on vuruşa eşittir. Böyle olması altının atılması dördün vurulmasına bağlıdır. Bu dört vuruş birinci, üçüncü, altıncı ve sekizincidir. Aşağıdaki örnekte görüldüğü gibi bunu iki veted ve iki hafif sebebe ayırdılar.

10/4

ten te nen ten te nen



MB MC MB MC

Bu çizelgede B zamanlarından ve C zamanlarından ikişer tane bulunur. Bunun asıl vuruşu birinci ve dördüncü vuruşudur. (Tekin, 1999: 222)

2.3.6. Hezec

Hezec usûlü iki çeşittir. Birincisi Hezec-i kebîr, ölçüsü on usûl vuruşu zamanına eşit olanlardır. Böyle olması altının atılması ve dördün vurulmasına bağlıdır. Fakat burada vurulanlar birinci, dördüncü, altıncı ve dokuzuncudur. Bunu iki vetede ve iki sebebe ayırdılar. Aşağıdaki örnekte vetedi sebebin önüne aldılar.

10/4

te nen ten te nen ten



MC MB MC MB

Bu usûl varlığında Hafîfü'r-remel ile birlikte bulunur. Fakat bağıllık olarak bir arada bulunmazlar. Bunun gerçek vuruşu birinci usûl vuruşuyla ikinci vetedir, sonunda C önde olmak üzere B ve C zamanlarından ikişer tane bulunur.

İkincisi Hezecü's-sagirdir ve ortaya çıkmasının ölçüsü altı usûl vuruşu zamanına eşittir. Bu dördün atılması ve ikinin vurulmasına bağlıdır. Bu dört ve iki, birinci ve beşinci usûl vuruşlarıdır ve onu aşağıdaki örnekteki gibi fâsılatü's-suğra, sebeb ve hafife ayırdılar.

6/4

te ne nen ten



MD MB


Bu vuruşta yalnızca D ve B usûl vuruşları vardır. İranlılar bunun hakkında (4/24)ölçüden ibaret olan çenber usûlü derler ve birçok Mısır bestelerinin bu usûl vuruşu içinde gerçekleştiğini belirtirler. (Tekin, 1999: 222-223)

2.3.7. Remel

Remel bir ölçü hezecü's-sagirin iki ölçüsüne eşit olan usûl vuruşudur ve ölçüsü 12 usûl vuruşu zamanına eşittir. Fakat bu usûl vuruşu içinden altı atılır ve beş vurulur. Vurulan bu beş usûl aşağıdaki örnekteki gibi birinci, üçüncü, beşinci, yedinci ve dokuzuncu usûl vuruşlarıdır.

12/4

ten ten ten ten te ne nen

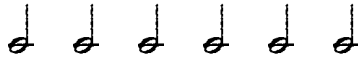


MB MB MB MB MD

Bu usûl vuruşu içerisinde B zamanlarından dört tane, D zamanlarından da bir tane gerçekleşir. Bir grup kimseler bir fâsılayı iki sebeb yapmakla 11. vuruşuda vururlar. Böyle olunca aşağıdaki örnekte görüldüğü gibi altı usûl vuruşu ortaya çıkar. (Tekin, 1999: 224-225)

12/4

ten ten ten ten ten ten



M M M M M M

2.3.8. Fâhitî

Eski İranlı mûsikîşinâslara göre başka bir usûl daha vardır ve buna Fâhitî vuruşu derler. Bu adın bu usûle verilmesinin nedeni bu usûl vuruşunun ilk üç sesinin yabanî güvercin sesine benzemesinden dolayıdır ve bu üç çeşittir. Birincisi fâhitî's-sagirdir ve ölçüsü on usûl vuruşuna eşit olan usûl çeşididir. Bunun için yedinin atılması ve üçün vurulması gerekir. Bu üç vuruş birinci, üçüncü ve yedinci usûl vuruşlarıdır. Onlar bunu aşağıdaki örnekteki gibi bir hafif sebep ve iki fâsılaya ayırdılar.

10/4

ten te ne nen te ne nen



MB MD MD

Bu usûl içerisinde bir tane B zamanı ve iki tane D zamanı bulunur ve asıl vuruşları birinci ve üçüncüdür.

İkincisi, Fâhitî el-kebîrdir ve devr'i-sagirin sebebin öne geçmesinden oluşan bir kerelik usûl vuruşudur. Sonuçta bu usûl on dördün atılması ve altının vurulmasıyla 20 usûl vuruşuna eşittir. Bu alt vuruş aşağıdaki gibi birinci, üçüncü, yedinci, on birinci, on üçüncü, on yedinci vuruşlarıdır. (Tekin, 1999: 225)

20/4

ten te ne nen te ne nen ten te ne nen te ne nen



MB MD MD MB MD MD

Bu usûl içerisinde D zamanlarından dört tane ve B zamanlarından iki tane ortaya çıkar. Üçüncü, Fâhîtî el-ekberdir ve buna Fâhîtî'z- zâyid de denir. Bu, ölçüsü iki fâsıla-i suğrâyla birlikte büyük ölçüden ibaret olan bu fâsıla-i-suğranın ve büyük ölçünün ilklerinin vuruşunun ve ikisinden birinin ortalamasının karışımından meydana gelen usûl vuruşudur. Sonuçta bu 28 usûl vuruşuna eşittir. Böyle olması için yirminin atılması ve sekizin vurulması gerekir. Bu sekiz vuruş aşağıdaki gibi birinci, üçüncü, yedinci, on birinci, on beşinci, on yedinci, yirmi birinci ve yirmi beşinci usûl vuruşlarıdır.

28/4

ten	te ne nen	te ne nen	te ne nen	ten	te ne nen	te ne nen	te ne nen
MB	MD	MD	MD	MB	MD	MD	MD

Bu usûlde D zamanlarından altı tane ve B zamanlarından da iki tane bulunur. Bunun asıl vuruşu birinci ve beşincidir. (Tekin, 1999: 226)

2.4. Alişah Bin Hacı Büke, *Mukaddimetü'l Usûl*

Hüseyin Baykara ve Ali Şir Nevâî'nin himayesinde yetişmiş ve ün kazanmış bir mûsikî bilgini olan Alişâh bin Hacı Büke'nin hayatı hakkında fazla bilgi yoktur. Daha çok Mûsikî nazariyatı üzerine yazmış olduğu *Mukaddimetü'l Usûl* adlı eseriyle tanınmaktadır. (Levendoğlu Yılmaz, 2002: 22)


Alişah bin Hacı Büke'nin el yazması eseri olan *Mukaddimetü'l Usûl* adlı eserinde kullandığı îkâ'lar aşağıdaki gibidir.

2.4.1. Hafifu's Sakîl

Burada dörtlü zaman mevcuttur. Diğer zamanlara mikyası ve kaynağı birinci zamandır. Bilindiği gibi o sebab-i hafif ve sebab-i sakîlden meydana gelir. Örnek: ten tene. Bu

failün vezninde olup ona muhammes-i sagîr de derler. O hareketleri sebebiyle üç vuruşludur. (Çakır, 1999: 54)


16/4

ten te ne ten te ne ten te ne ten te ne
 fâ i lün fâ i lün fâ i lün fâ i lün


2.4.2. Sakîl-İ Sâî (İkinci Sakîl)

Sekiz zamanlı gelişir ve terkibi iki veted ve bir sebab'dir. Örnek tenen tenen ten dir. Vezni ise mefâilatün'dür.

16/4

te nen te nen ten te nen te nen ten
 me fâ i lâ tün me fâ i lâ tün


Bu vezin iki sebab arasında bir fâsıla şekline dönüştürülebilir. Ten tenen ten gibi. Bunun vezni ise müfteîlâtün'dür ve adı ihtilâtîdir. Bu ikisi hangi tabakada olursa olsun isimleri muhammes-i vasat adını alır ve her biri eğer zâ'f-ı hafif sakîl olursa birincisi betegayyür, ikincisi bitegayyür, üçüncüsüne Muhammes derler. Bunlar on altılık zamandan meydana gelirler. Terkipleri ya bir sebab ve bir fâsıladan sonra bir sebab ve iki fâsıladan meydana gelir. Örnek ten tenen tenen ten tenen tenen, vezni ise müfteilün müfteilün feilün'dür. Bunun adı muhammes-i kebirdir. Bazen baştaki iki fasılayı birkaç sebebe dönüştürürler. Sebeplerden biri Hafif diğeri Sakîl olabilir. Bu şekilde birincisi Sakîl-i sani cüzlerinin za'fı (ikiye katlanmış) ikincisi ise son parçaları değişen Hafif-i sakîl'in dörtlü gruplarıdır. (Çakır, 1999: 54)

İkinci Sakîl usûlü XV. yüzyıldan çelişkilerle birlikte kullanılmamakta olduğu düşünülmektedir. Ali Ufkî'den itibaren Fer'i başlıklı yeni bir başlığın kullanılması ve

zamanın 16 zaman olması bizi bir karşılaştırma yapmaya götürdü ve yaptığımız karşılaştırmalar sonucunda hem zaman olarak hem de darb benzerliklerine dayanarak ikinci sakîl usûlünün günümüzde kullanılan Fer’i usûlüyle bir bağlantısının olabileceği kanısına vardık. Yaptığımız bu karşılaştırmayı aşağıdaki şekilde gösterecek olursak:

16/4 İkinci Sakîl

te nen (es) te nen (es) ten (es) te nen (es) te nen (es) ten



Şekil 3.9. Urmevî’de İkinci Sakîl usûlü (Uygun, 1999, 232)

16/4 Fer’i

düm te ke düm tek düm tek düm düm tek te ke



Şekil 3.10. İsmail Hakkı Özkan’da Fer’î usûlü (Özkan, 1990, 644)

2.4.3. Sakîl’i Evvel (Birinci Sakîl)

Bir fâsıla-i evvel ve bir sebeb-i evvel’den oluşur. İki vetede dönüştürülebilir, adı Verâşân olur. Bu şekliyle tenen tenen tenenen ten tenenen olur. Vezni ise mefâilün feilün müfteilündür. Bu vezne Araplar sakîl’i evvel derler. Bunun temel darbı üçüncü nakaradır. Yani birinci ve ikinci fâsıladan birinci nakaradır. Bir kısım mûsikî üstadı esas darbın birinci vetedin ikinci nakarasında ve fâsılanın birinci nakarasında olduğunu söylerler. O halde onun esas Darbı za’f-ı muhammes’inki ile aynı olur. (Çakır, 1999: 55)

16/4

te nen te nen te ne nen ten te ne nen
me fâ îl ün fe î lün müf te î lün



2.4.4. Remel

Alişah bin Hacı Büke, Remel usûlünü bir başlık altında toplamış ve meşhur olarak niteleyerek Remel başlığı altında üçe ayırmıştır.

On iki zamanlıdır. Terkibi dört sebep ve bir fâsıladır. Ten ten ten ten tenenen gibi. Vezni ise mefûlün müfteîlündür. Bazen bu iki sebebi fâsıla ile değiştirirler ve şekli ten ten tenenen tenenen olur vezni ise mefûlü mefâiletündür. Bu usûle düyek adı verilir. Eğer fâsılalı darbı yetmiyorsa üçüncü tabakanın birinci şekli ortaya çıkar ve şu şekilde ifâde edilir. Ten ten tenenen ten ten, vezni ise mefûlü mefâilündür. Bu Hafif'ü remelin üçüncü şekli olan muzâ'af şeklidir. Bu vezin hem mûsikî usûllerinde hem de şiir vezinleri içinde meşhurdur. (Çakır, 1999: 56)

12/4

ten	ten	ten	ten	te	ne	nen
mef	û	lün	müf	te	î	lün
e	e	e	e	e	e	e

2.4.5. Hafifu'r-Remel

İncelediğimiz diğer eserlerdeki bu usûl on zamanlı olarak alınmıştır. Alişah bin Hacı Büke bu usûlü altı zaman olarak almıştır. Böyle almasını ise ihtimalle Remel usûlünün yarı değeriymiş gibi düşünmesinden olduğunu tahmin ederek kesin bir kanıya varamıyoruz. Terkibi bir sebep ve bir fâsıladır. Ten tenenen gibi. Vezni ise müfteilün'dür. Bunu ters çevirirsek Hezec-i sağır olur. Tenenen ten gibi. Vezni failatün'dür. Eğer Hezec-i sağır'ı iki katına çıkartılırsa Irak'ta adı Hezec-i çenber, Horasanda ise Reh-semâ olur. Tenenen ten tenenen ten gibi. Vezni ise bir şiir beyiti gibi feilatün feilatündür. Bu iki şeklin dışında eğer bir fasıla, iki veted ve sebep terkiib edilirse adı Hezec-i kebir olur. Tenenen tenen tenen ten gibi. Vezni ise mütefâilün feûlündür. Bu usûlün dördüncü tabakadaki şekilde meşhurdur. Ten tenenen tenen tenen gibi. Vezni ise müfteilün mefâilündür. (Çakır, 1999: 55)

6/4

ten te ne nen
müf te i lün

2.4.6. Muzâ'af Remel (Mudâafu'- Remel)

Muzâ'af remel usûlünün diğerk adı da sakîlü'r-remeldir. Yirmi dört zamanlı bir usûldür. Terkibi ise iki fâsıla, altı sebep ve bir fâsıladır. Tenenen tenenen ten ten ten ten ten tenenen gibi. Vezni ise mütefâiletün mefûlün mefûlün feilündür. Onu genellikle şadyâne adı ile anarlar. Eğer bu usûlün üçüncü, dördüncü ve altıncı sebebin darbı ve son fasılanın darbı kaldırılırsa adı Evsat veya Nim Sakîl olur. Tenenen tenenen ten tenenenenen tenenenenenenen. Eğer bu ikiye katlanırsa adı sâkil olur. Bu durumda kırk sekiz zamanlı bir usûl oluşur. (Çakır, 1999: 56)

24/4

te ne nen te ne nen ten ten ten ten ten ten te ne nen

2.4.7. Fevaht

Fahte küçük, orta ve büyük olmak üzere üç kısma ayrılır.

Fahtî-i sağır (küçük fahte): Beş zamanlı olup bir veted ve bir sebebden meydana gelir. Tenen ten şeklindedir. Vezni ise fe'ûlüdür. Eğer onu iki katına çıkarırsak on zamanlı olur ve aynı zamanda Faht'i-i evsatın birinci şekli olan bir sebep ve iki fasıladan oluşur. Ten tenenen tenenen gibi. Vezni ise müfteilün feilündür.

5/4

te nen ten

fe û lün



Fahtî'i evsat (orta fahte): Küçük fahte'nin iki katına çıkarılmasıyla oluşan 10 zamanlı usûldür.

10/4

ten te ne nen te ne nen

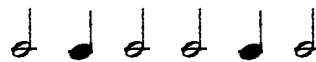


Üçüncü şekli ise Türkî-i serî'dir. Terkibi bir sebeb, bir veted, bir sebeb, bir vetedir. Ten tenen ten tenen gibi. Vezni ise fâilün fâilündür. Eğer Fahtî-i sağır değişmezse ikinci tabakanın sınıflarındandır. Eğer türkî-i serî iki misli olursa yirmi zamanlı olur ve şekli hiç değişmezse dört kere fâilün olur. Üçüncü ve dördüncü darplar olan fasıla-i kübrâ değiştirilir ve onlu zaman yapılır. (Çakır, 1999: 57)

10/4

ten te nen ten te nen

fâ i lün fâ i lün



2.5.Seydi, *El- Matla*

II. Beyazıd devrinde yaşamış olan mûsikî nazariyâtçılarından olan Seydî'nin kimliği hakkında bilgi olmayıp bazı şüpheler mevcuttur. 1504'de yazdığı bilinen *Matla* isimli çalışma dönemin önemli eserlerindedir. Bu risâlede makamlar şiirsel bir uslûb ile tarif edilir. Yazar zaman zaman sırlarla dolu ifadeler kullanır. (Levendoğlu Yılmaz, 2002: 23) Bu eserle ilgili olarak yaptığımız araştırmalarda usûllerin sadece şekil üzerinde gösterildiğine ve hiçbir açıklama yapılmadığına ulaştık. Biz de şekiller üzerinde gösterilen usûlleri darplarıyla vererek elimizden geldiği kadar açıklamasını yapmaya çalışacağız. Seydi eserinde birçok usûle yer vermiş yukarıda da belirttiğimiz gibi hiçbir

açıklamada bulunmamıştır. Eserinde yer alan usûllerin isimlerini verdikten sonra tezimizde inceleyeceğimiz diğer usûllere geçeceğiz. İsmi geçen diğer usûller; Dâire-i remel-i tâvil, Dâire-i hafif, Dâire-i sakîl, Dâire-i muhammes-i tâvil, Dâire-i çâr darb, Dâire-i remel-i kasır, Dâire-i fahte, Dâire-i darb-ı türkî, Dâire-i vereşan, Dâire-i remel-i nısfül asl, Dâire-i darb-ı sakîl-i tâvil, Dâire-i hafif ve Sakîl. (Arısoy, 1988: 80)

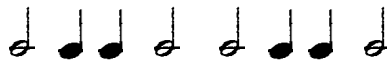
Remel usûlüne açıklamadan önce remel usûlü ile ilgili dâireleri incelediğimizde üç farklı Remel usûlüne rastladık. Darplarını saydığımızda yine karşımıza üç farklı Remel kalıbı çıktı. Şimdi bu usûlleri tek tek görelim.

2.5.1. Dâire-i Remel Nısfül Asl

Seydî bu başlık altındaki usûlü bir sebep bir fasıla bir sebep bir fasıla şeklinde kaydetmiştir. On iki zaman kaydedilen usûlün darbları aşağıdaki gibidir. İncelediğimiz diğer remel usûlleri ile karşılaştığımızda zamanda bir problem olmadığını yalnızca darplarda farklılık olduğunu gördük. Alishah bin hacı büke'nin eserinde incelediği Hafifu'r remel usûlü altı zamanlı idi ve darpları ten tenenen idi. İncelediğimiz bu usûlde Hacı Bükenin Hafifu'r remelinin iki katı olarak karşımıza çıkmakta. (Arısoy, 1988: 80)

12/4

ten te ne nen ten te ne nen



2.5.2. Dâire-i Remel-i Tâvil

Usûl dâire kalıbını saydığımızda karşımıza on sekiz zamanlı bir remel usûlü çıktı. Burada şimdiye kadar incelediğimiz usûllerin hiçbirinde kullanılmayan darp vuruşu olan tennen kalıbının bu usûlde kullanılmış olması bir farklılık olarak gözümüze ilişti. Usûlün on sekiz zamanlı olması da diğer ilgi çekici bir yönü. Usûlün darpları ise:

18/4

ten te ne ten ten nen ten nen ten ten (Arısoy, 1988: 80)

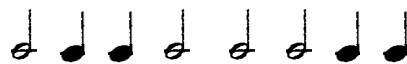


2.5.3. Dâire-i Remel-i Kasîr

Usûl on iki zamanlıdır. Bu usûlde de yine sebep ve vetedelerin yanında ilk kez *nen* darbının kullanıldığını gördük. Zaman haricinde diğer usûllere göre darblarında farklılıklar vardır. Usûlün darbları ise:

12/4

ten te ne nen ten nen te ne (Arısoy, 1988: 80)



2.5.4. Dâire-i Sakîl

Bu usûlü incelediğimizde usûlde karşımıza iki aşama çıktı. Birinci aşamada yirmi, ikinci aşamada ise yirmi dört zamanlı usûl çıktı karşımıza. Seydi eserinde kim dört kere “tenenen ten” vuracak olursa yirmi dört zamanlı Dâire-i sakîl usûlünü tamamlanacağını belirtmiştir. Birinci kademe beş sebep ve beş hafif sebepten oluşmuştur. (Arısoy, 1988: 80) Seydî'nin eserinde kaydettiği 20 zamanlı Dâire-i sakîl Urmevî'nin kaydettiği Hafifu's sakîl ile aynı darb akışına sahiptir.

20/4

ten te ne ten te ne ten te ne ten te ne ten te ne (Arısoy, 1988: 80)



İkinci usûl ise dört sebep ve dört veteden oluşmaktadır. Darbları ise:

24/4

te ne nen ten te ne nen ten te ne nen ten te ne nen ten (Arısoy, 1988:80)



Sakîl usûlünün şimdiye kadar incelediğimiz sakîl usûlleri ile zaman ve darb konusunda birbiriyle uyum göstermediğini gördük. Usûllerin açıklaması olmadığından dolayı neden böyle kullanıldığı hakkında bir bilgiye ulaşamadık.

2.5.5. Daire-i Fahte

Bu usûlüde incelediğimizde daha önceden incelediğimiz ve aynı ismi taşıyan usûllerle zaman açısından uyum sağlamadığını gördük. Usûl cetvelini saydığımızda on dört zamanlı usûlle karşılaştık. Neden 14 zaman olarak işlendiğine dair bir bilgiye ulaşamadık.

14/4

ten te nen te nen ten nen ten (Arısoy, 1988: 80)



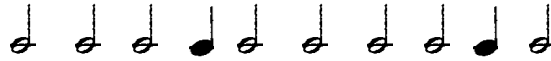
Seydi'nin El-Matla isimli eserinde bizim incelediğimiz usûller içersinde sadece yukarıdaki usûllere ulaşabildik.

2.5.6. Dâire-i Hafif

Seydî hafif usûlü için on altı nakarattır yani on kere tenen tennen ten diye vurulursa on altı harfde tamamlanacağını belirtmiştir. (Arısoy, 1988: 78)

18/4

ten ten nen te nen ten ten nen te nen (Arısoy, 1988: 80)





2.6. Ali Ufkî Bey, *Mecmû'a-i Sâz ü Söz*

Ali Ufkî Polonya asıllıdır ve asıl adı Wojciech Bobowski'dir. Polonya kaynaklarına göre, 1610 yılında doğmuştur. Ali Ufkî, Osmanlı sarayı'nda içoğlanı, müzisyen ve mûsikî hocası olarak 19 yıl hizmet etmiştir. Bazı batı kaynaklarında Ali Ufkî'nin 1670 ya da 71 yıllarında Divan-ı Hümayun baştercümanlığı yapmış olduğu kaydedilir. Ali Ufkî'nin eserlerinin üç ana konuda yoğunlaştığını söyleyebiliriz: dil, din ve mûsikî. Ufkî'nin mûsikî ile doğrudan ilgili üç eserinden kuşkusuz en önemlisi olan *Mecmû'a-i Sâz Ü Söz*'dür. Ali Ufkî 1672 ile 1679 yılları arasında bir tarihte ölmüştür. (Behar, 2005, 17-18-19-22-29-45-51)

Eser içerisinde çok sayıda ilâhi, peşrev, saz semâisi, türkü notaları bulunmaktadır. Bugüne kaynaklık etmesi bakımından önemli bir eser olan *Mecmû'a-i Sâz ü Söz* 'de bizim incelediğimiz usûller şu şekilde açıklanmıştır.

2.6.1. Fahte

() , () şekilleri bu usûlü ifade etmek için kullanılmıştır. (Cevher, 1995: 40) Usûl yirmi zaman olarak kullanılmıştır. Pişrev-i Şâh Murâd-Der Makâm-ı Mezbur-Usûleş Fahte'de ve diğer peşrevlerde yaptığımız incelemelerde zaman on altıya eşitti. Usûlün darbları ayrıntılı olarak verilmemektedir. Fakat peşrevlerin nota değerlerini incelediğimizde kesin olmamakla birlikte S. Urmevî'nin kullandığı Fahte kalıbına benzer bir kalıba ulaştık.

Uşûleş Fâhte Hârbi




Tablo 1.1. Ali Ufkî'de Fahte Usûlü Pişrevi Hammâli'den (Cevher, 1995: 795)

20/4

te ne nen ten te ne nen te ne nen ten te ne nen



2.6.2. Hafif

() şekli ile gösterilmiştir. Bu işaret aynı zamanda muhammes usûlü içinde kullanılmıştır. Mecmû'a-i Sâz ü söz'de 8 pişrev, 1 nakş ve 1 murabba bu usûlle bestelenmiştir. (Cevher, 1995: 41) Hâzâ Mecmû'a-i Sâz ü Söz'de incelediğimiz pişrevlerin 16 zaman kullanıldığını gördük. Pişrev-i Emir-i Hac'cın darblarını incelediğimizde kesin olmamakla birlikte Urmevi'nin kullandığı Hafîfu's sakîl kalıbına benzer bir kalıba ulaştık. Ali Ufkî'nin sadece hafif başlığı ile kaydettiği usûlü Hafîfu's sakîl usûlü gibi inceledik.

2.7.1. Remel

Kantemiroğlu bu usûlünde ismini verdiği halde açıklamamıştır. Alishah bin Hacı Büke Remel usûlünü verirken “bazen bu iki sebebi fâsıla ile değiştirirler ve şekli ten ten tenen tenen olur vezni ise mefûlü mefâiletündür. Bu usûle Düyek adı verilir” (Çakır, 1999: 56) bilgisini vermiştir. Ancak Kantemiroğlu’nun eserinde kullandığı Düyek usûlü sekiz zamanlı olduğu için biz on iki zamanlı Remel usûlüne bu yüzyıla göre Düyek diyemeyeceğiz. Ayrıca Yalçın Tura’nın kaleme aldığı eserde de düyek usûlü yedi zaman olarak gösterilmekte. Düyek diyebilmemiz için iki sebep ve bir fasıla olarak usûlü değiştirmemiz gerekir.

12/4

ten ten te ne nen te ne nen (Çakır, 1999: 56)



2.7.2. Hezeç

Kantemiroğlu hezeç usûlü hakkında bilgi verirken tabloyu saydığımızda usûlün zamanının yirmi iki olduğunu gördük. Diğer eserlerde hezeç usûlünü açıklarken on ve altı zamanlı olarak kullanıldığından bahsetmiştik. Ancak Kantemiroğlu bu usûlü neden yirmi iki zaman olarak kullandığını açıklamamıştır. (Tura, 2001, 171)

22/4

düm düm düm tek düm düm tek te-ke te-ke düm tek düm tek düm te-ke



te-ke



Kantemiroğlu bizim incelediğimiz usûller içersinde sadece yukarıdaki usûlleri incelemiştir.

2.8. Abdülbâkî Nâsır Dede *Tedkîk ü Tahkîk*

1765’de İstanbul’da doğan Abdülbâkî Nâsır Dede, mevlevî dergâhında Arapça, Farsça, edebiyat ve mûsikî öğrenmiştir. Dinî ilimler, tasavvuf, edebiyat, şiir ve mûsikî gibi alanlarda yapmış oldğu kuramsal çalışmalarıyla tanınmaktadır. Yeni bir nota yazısı geliştirmiş ve buluşuyla ilgili açıklamaları *Tahririye* adlı yapıtında örnek ve uygulamalarıyla toplamıştır. (Levendoğlu Yılmaz, 2002: 43) Mûsikî bilgini A. N. Dede sırasıyla nağme ve makamları, bileşimleri ve usûlleri incelediği *Tedkîk ü Tahkîk* adlı eserini hicri 1209 yılında III. Selim’e sunmuştur. Eserin beğenilmesi üzerine esere “Zeyl” (ek bölüm) bölümü eklenmiştir. (Tura, 2006, 89)

A. N. Dede’nin eseri *Tedkîk ü Tahkîk*’de incelediğimiz usûllerden şöyle bahsedilmekte.

2.8.1. Fahte

Ağır ölçekli on vuruştur. Şekli budur: (Tura, 2006, 69)

10/4

düm düm tek tek tek düm tek düm tekke tekke



Fahte 20 zamanlı bir usûl olmasına karşın Dede eserinde usûlü 10 zaman olarak işlemiştir. Ancak ağır ölçekli tâbirinin kullanılması bunu 20 zamana denk getirmek için söylenmiş olabilir.

2.8.2. Remel

İkinci derece hafîf’le yirmi altı vuruştur. Şekli budur: (Tura, 2006, 71)

26/4

düm tekke düm tekke tekke düm tekke düm tek düm tek düm düm tek teke



teke



2.9. Rauf Yektâ, *Türk Mûsikîsi*

Rauf Yekta Bey 27 Mart 1871 tarihinde İstanbul'da doğdu. Çok iyi Fransızca bilen Yekta Bey aynı zamanda Arapça, Farsça ve Tasavvuf ile ilgileniyordu. Dönemin ünlü matematikçisi Salih Zeki Bey'den fizik ve matematik dersi alarak mûsikînin bilimsel yönüne ilk adımını attı. Çok önemli bir, bestekâr, sazende, müzikolog, ve öğretmen olan Rauf Yekta Bey'in mûsikî adına vermiş olduğu *Esâtiz-i-Elhan*, *Şark Mûsikîsi Tarihi*, *Türk Mûsikîsi Nazariyâtı*, *Risâle-i-Mûsikî*, *Milli Notamız ve Kıraât-ı Mûsikîyye*, *La Musique Turque* önemli eserleridir. (Özalp, 2000, 161-166-2)

Rauf Yekta Bey'in eserinde yer verdiği ve bizim incelediğimiz usûller aşağıdaki gibidir.

2.9.1. Fahte

Fahte kelimesi Farsça "kumru" adı verilen kuş mânâsındaki "Fahti"den gelir. Eski İran eserlerine göre bu usûl, bu kuşun ötüşünün taklidi ile meydana gelmiştir. Bununla beraber İranlılardaki bu isimdeki usûl ile Türklerdeki usûl arasında büyük bir fark vardır. Türklerinkinin şekli şöyledir. (Yektâ, 1986, 115)

10/4

düm düm düm tek tek tek düm tek düm tek tek tek



2.9.2. Remel

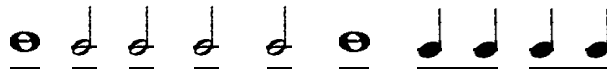
Rauf Yekta Bey Remel usûlü hakkında çok fazla bir açıklama yapmamıştır. Remel usûlünün en asil ve haşmetli usûllerden birisi olduğunu belirterek sadece usûlün darblarını eserinde aşağıdaki gibi göstermiştir. (Yektâ, 1986, 126)

28/2

düm tek kâ düm tek kâ tek kâ düm tek kâ düm tek te ke düm tek



tek düm tek düm düm tâhek tek kâ tek kâ



2.10. Veli Kanık, *Türk Mûsikîsinde Ritm Unsuru ve Nota Kaideleri*

1881 yılında İzmir’de doğdu.1897’de girdiği Mızıkay-ı Hümâyûn’un ilgasında binbaşı olan V. Kanık daha sonra Ankara Radyosu müdürlüğü yapmıştır.1953 yılında ölümünün ardından İstanbul Belediye Konservatuarı Türk Mûsikîsi usûlleri üzerinde V. Kanık’ın bir eserini yayınlamıştır.V. Kanık ayrıca birden fazla besteye de sahiptir. (Öztuna, 2000, 427-1.cilt)

Veli Kanık’ın eserinde incelediğimiz usûllerden şöyle bahsedilmekte.

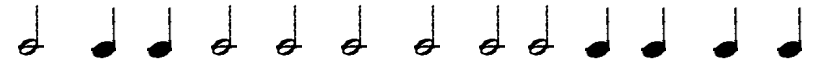
2.10.1. Fahte

Türk mûsikîsinden bahseden kitaplar, Fahte usûlünü 20 darbla göstermekte ise de, vuruluşuna ve darb vahidi kıyasisine göre bu usûl, 5 darblı bir usûlün iki defa tekrarlanmasından meydana gelen (10) darblı bir usûldür. Şöyle ki: 5 er darblı iki gruptan teşekkül eden bu usûl, birinci 5 darbının ikisi evvel üçü sonra, ikinci 5 darbının da üçü evvel ikisi sonra olmak şartı ile iki ölçüde yazılmalı ve ikinci ölçüşün sonunda çift çizgi ile usûl tamamlanmalıdır. Fahte usûlü, (20) lik darb kıyasisiyle yazıldığı zaman, 2/4 lükle de yazılabilir ve usûlde hiçbir aksaklık hissedilmeden daha kolaylıkla okunup çalınabilir. İşte o vakit bu usûle (20/4) lük

denilebilir.Yalnız (10). Ölçünün sonunda çift çizgi ile usûl tamamlanmalıdır. (Kanık, 1954, 38)

20/4

düm düm düm tek tek tek düm tâ hek tek kâ tek kâ



2.10.2. Remel

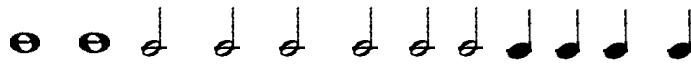
Remel usûlü bazı eserlerde 28/2'likle gösterilmekte ise de usûlün vuruluşuna ve başa konulan rakamların ifade ettiği manaya göre 28/2'likle değil 14/1'likle yazılması icab eden 14 darblı muhtelit bir usûldür. Bununla beraber zamanımıza 1'lik darb vahidi kıyasisi ile yazılan usûller kullanılmadığından bu usûl, doğrudan doğruya 4/4'lükle yazıldığı takdirde daima söylediğimiz gibi usûlde hiçbir aksaklık hissedilmeden kolaylıkla okunup çalınabilir. Yalnız 14. ölçünün sonunda çift çizgi çekerek usûlü tamamlamalıdır. (Kanık, 1954, 112-113)

56/4

düm tek kâ düm tek kâ tek kâ düm tek kâ düm tek te ke düm



tek tek düm tek düm düm tâ hek tek kâ tek kâ



2.11. M.Ekrem Karadeniz, *Türk Mûsikîsinin Nazariye ve Esasları*

14 Şubat 1904'de Rize'de dünyaya gelen E. Karadeniz'in müzik yaşamı ilkokul yıllarında ud dersi alarak başlamış, daha sonra keman ve kanun da çalışmıştır. E. Karadeniz'in nazariyâtçılığı, 1930 yılında Abdülkâdir Töre ile tanışmasıyla başlar. İkili, Abdülkâdir Töre'nin 1946'daki ölümüne kadar çalışmışlardır. Mûsikî nazariyâtı

konusunda 41 aralıklı bir dizi temeline dayanan, Töre'nin oluşturmaya çalıştığı sistem, Ekrem Karadeniz tarafından gerçekleştirilerek Türk Mûsikîsinin Nazariye ve Esasları isimli eserinde anlatılmıştır. (Levendoğlu Yılmaz, 2002: 55)

2.11.1. Fahte

Yürük şekilde 20/4, hafif şekilde 10/4 ölçüsünde yazılır. Yürük şekli daha fazla kullanılmıştır. Nota yazılırken baş tarafa 20/4 yerine 4/4 yazılır ve 5. ölçü sonunda usûl tamamlandığı için her 5.ölçünün çizgisi çift çekilir. Yazılış şekline göre her dörtlük veya sekizliğe ayakla bir darb vurulur. Bu usûlle bir kısım dinî eserlerde besteler ve peşrevler bestelenmiştir. (Karadeniz, 1979, 54) Ekrem Karadeniz hafif 10/4 ölçüsünde yazılır şeklindeki açıklaması Nim Fahte (Lenk Fahte) gibi vurulacağı anlamasına gelmese gerek. Çünkü nim fahte adındanda anlaşılacağı gibi darb itibariyle aksaktır. Fahte ise aksamayan düz usûldür. Ekrem Bey'in burada demek istediği büyük ihtimalle sebare şeklinde vurulması olsa gerek diye düşünüyoruz.

20/4

düm düm düm tek tek tek düm tâ hek tek kâ tek kâ



2.11.2. Hezec

Yürük şekilde 44/4, hafif şekilde 22/4 ölçüsünde yazılır. Yürük şekli daha fazla kullanılmıştır. Nota yazılırken baş tarafa 4/4 konur ve 11.ölçünün çizgisi çift çekilir. Ayakla her dörtlüğe bir darb vurulur. Bu usûlle bir kısım besteler ve kârlar bestelenmiştir. (Karadeniz, 1979, 55) Burada ifade edilen ayakla usûlün vurulması sanıyoruz ki 4/4 ölçü çizgisinin bittiğini ifade etmek amacı ile söylenmiştir.

22/4

düm düm düm tek düm düm tek tek tek düm tek düm düm



tâ hek te kâ te kâ (Karadeniz, 1979, 55)



2.11.3. Remel

Yürük şekilde 56/4, hafif şekilde 28/4 ölçüsünde yazılır. Yürük şekli daha fazla kullanılmıştır. Bu usûlle besteler ve peşrevler yapılmıştır. (Karadeniz, 1979, 58)

56/4

düm te kâ düm te kâ te kâ düm te kâ düm tek te ke düm tek tek



düm tek düm düm te kâ te kâ



2.12. İsmail Hakkı Özkan Türk Mûsikîsi Nazariyatı ve Usûlleri *Kudüm Velveleleri*

15 Nisan 1941'de İstanbul'da dünyaya gelen İ. H. Özkan, neyzen Gavsî Baykara'dan ney, kudüm, usûl, makam, nazariyât, prozodi, edebiyat ve müzik kompozisyonu konularında bilgiler edindi. 1967'de girdiği İstanbul Belediye Konservatuvarı Türk Mûsikîsi bölümünden mezun oldu. Aruz veznine olan ciddi hakimiyetiyle mesnevi, kasîde, fahriyye, medhiyye, mersiye, murabbâ, şarkı, kitabe, hiciv gibi Divan Edebiyatı'nın hemen her formunda çok sayıda şiir yazdı. Türk Mûsikîsi hakkında edindiği derin bilgi ve tecrübelerini *Türk Mûsikîsi Nazariyatı ve Usûlleri Kudüm*

Velvelleri isimli kitabında topladı. 24 Eylül 2010 tarihinde hayata veda etmiştir. (www.ötüken.com.tr)

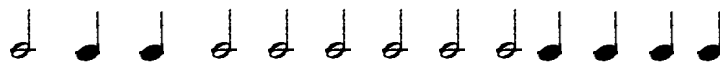
İsmail Hakkı Özkan yazmış olduğu eserin usûller kısmında bizim incelediğimiz usûllerden şöyle bahsetmekte.

2.12.1. Fahte Usûlü

Fâhte “güvercin” demektir. 20 zamanlıdır. Bir 4 zaman iki 6 zaman ve sonda yine bir 4 zamandan veyâ başka bir deyişle bir sofyân, iki yürük semâi ve bir sofyandan yapılmıştır (4+6+6+4=20).Usûlü meydana getiren parçaların her birinden sonra noktalı ve 20. zamanın sonunda ise kalın bir veyâ iki ölçü çizgisi çekilmelidir. 20/4'lük ikinci mertebesi kullanılmıştır. Zencir usûlünde yer alan ikinci usûldür. Pîşrev, ilâhî ve bestelerde kullanılmıştır. 1.darb kuvvetli, 2. yarı kuvvetli, 3.zayıf, 4.kuvvetli, 5.yarı kuvvetli, 6.zayıf, 7.kuvvetli, 8.yarı kuvvetli, 9.zayıf, 10.kuvvetli, 11.zayıf, 12.yarı kuvvetli, 13.zayıftır. Eskiden Tâ-Hek yerine 4/4'lük uzun bir düm darbı vurulurdu.Daha sonra bu darb ikiye bölünerek (Tâ-Hek) velvelelendirildi. Batı tarzı tek elle vuruluşu 2/4'lük vuruşla gösterilebilir. 20. zamanın sonuna kadar on tane 2/4'lük vuruş gerekir. Velveleli vuruluşunda genellikle beş tane 8/8'lik düyek vurulur. Bununla birlikte kendine öz velvelesi olması daha doğrudur. (Özkan, 1990, 650)

20/4

düm düm düm tek tek tek düm tâ hek te ke te ke



2.12.2. Hezeç

22 zamanlı olan hezeç usûlünde bestelenmiş eserlerin hepsi kaybolmuş ve elde bir örnek eser kalmamıştır. Ahnet Avni Konuk, Şehnâz makamında bir kârı varsa da Avni Bey son yüzyıl bestekârı sayıldığına göre yine de elimizde tarihten gelme bir belge yoktur. Usûlü Dr. Suphi Ezgi, Ali Şah'ın “Mukaddimetül Usûl” isimli kitabından bulup çıkarmıştır. Usûl 6+4+4+4+4=22 şeklindedir. Ahmet Avni

Konuk'un da eserini bu usûl yeniden bulunduktan sonra bestelediği muhakkaktır. 1.darb kuvvetli, 2.yarı kuvvetli, 3.zayıf, 4.kuvvetli, 5.kuvvetli, 6.zayıf, 7.kuvvetli, 8.kuvvetli, 9.yarı kuvvetli, 10.kuvvetli, 11.yarı kuvvetli, 12.yarı kuvvetli, 13.zayıf, 14.yarı kuvvetli, 15.zayıftır. (Özkan, 1990, 652)

22/4

düm düm düm tek düm düm tek düm tek düm tek te ke te ke



2.12.3. Remel

XV. veyâ XVI. asırda bulunmuş bir usûldür. 28 zamanlıdır. Başta bir 4 zaman sonra bir 6 zaman sonra bir 4 zaman sonra bir 6 zaman ve nihayet iki tane 4 zamandan oluşmuştur ($4+6+4+6+4+4=28$). Usûlü meydana getiren her küçük usûlden sonra noktalı ve 28 zamanın sonunda ise bir düz kalın bir veyâ iki ölçü çizgisi çekilmelidir. 28/4 ve 28/2'lik mertebeleri kullanılmıştır. Üçüncü mertebe daha çok kullanılmıştır. Pişrev ve bestelerde kullanılmıştır. Remel usûlü ile ölçülmüş bestelerde her mısra 1 usûl ve terennüm de 1 usûl olmak üzere, mısra terennüm ile birlikte 2 usûl olur. Terennüm sonunda mısraın sonundan alınmış bir kısım vardır. Bu usûl de eskiden aşağıdaki gibi sade ve darbları toplu olarak vurulurdu. Daha sonra bazı kısımları velvelelendirilmiştir. Batı tarzı tek elle vuruluşu 28/4'lük ikinci mertebe usûlü meydana getiren $4+6+4+6+4+4$ parçaların her birinin batı tarzı vurulmasıyla gösterilir. Kudümle velveleli vuruluşunda en çok 28/2'lik üçüncü mertebeyi kullanıyoruz. 28/4'lük ikinci mertebenin de velveleleri şüphesiz aynıdır ancak kıymetlerin yarısı alınacaktır. (Özkan, 1990, 667-669)

28/4

düm te ke düm te ke te ke düm te ke düm tek te ke düm tek tek düm tek

düm tâ hek te ke te ke

2.13. Şerafettin Şeref Çakar, *Türk Musikisinde Usûl*

Bursa'da dünyaya gelen Ş. Çakar, Şefik Gürmeriç, Hâlîde Pişkin, Feriha Tunceli, Emin Ongan gibi hocalarla çalıştı. Üsküdar Mûsikî Cemiyetinde 1961 yılından itibaren Türk Sanat Mûsikîsi Nazariyâtı, usûl ve repertuvar dersleri vermeye başlayan Ş. Çakar'ın *Türk Mûsikîsi Nazariyâtı* ve *Türk Mûsikisinde Usûl* adlı iki eseri bulunmaktadır. (Çakar, 1996, giriş)

Türk Mûsikisinde Usûl'de incelediğimiz usûllerden şöyle bahsedilmektedir.

2.13.1. Fahte

Yirmi adet birim zamanlı ve on üç vuruşlu düm- 2, düm- 1, düm- 1, tek- 2, tek- 2, tek- 2, düm- 2, ta-hek- 4, te- 1, ke- 1, te- 1, ke- 1 şeklinde büyük ve birleşik usûle fahte usûlü denir. Zincir usûlünün ikinci usûlüdür. Fahte usûlünün en çok 20/4'lük ikinci mertebesi beste, peşrev, ilahilerde kullanılmıştır. Hareketler mertebesine göre orta, ağırca ve ağırdır. Usûlün basitleri 4+6+6+4 birim zamanlı usûl olarak düşünülebilir. (Çakar, 1996, 239)

Şeref Çakar burada usûlün basitleri diyerek kastettiği büyük ihtimal, Sofyan+Yürük Semâi+Yürük Semâi+Sofyan vurulduğu zaman usûl 20 zamana tamamlanıyor böylece fahte usûlüde küçük zamanlı usûllerle vurulabileceğini kastettiğini düşünüyoruz.

20/4

düm düm düm tek tek tek düm tâ hek te ke te ke

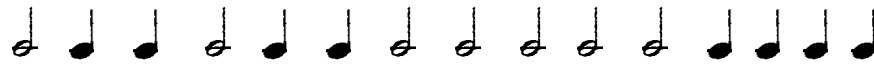


2.13.2. Hezec

Yirmi iki adet birim zamanlı ve on beş vuruşlu düm- 2, düm- 1, düm- 1, tek- 2, düm- 1, düm- 1, düm- 1, tek- 2, düm- 2, tek- 2, düm- 2, tek- 2, te-1, ke-1, te-1, ke-1 şeklinde büyük ve birleşik usûle hezec denir. Usûlün basitleri 6+4+4+4+4 birim zamanlı usûl olarak düşünülür. (Çakar, 1996, 248)

22/4

düm düm düm tek düm düm tek düm tek düm tek te ke te ke



2.13.3. Remel

Yirmi sekiz adet birim zamanlı ve yirmi bir vuruşlu düm- 2, te- 1, ke- 1, düm- 2, te- 1, ke- 1, te- 1, ke- 1, düm- 2, te- 1, ke- 1, düm- 2, düm- 2, tek- 2, düm- 1, tek- 1, düm- 1, düm- 1, tek- 2, te- 1, ke- 1 şeklinde büyük ve birleşik usûle remel usûlü denir. Usûlün basitleri 4+6+4+6+4+4 birim zamanlı olarak düşünülür. Usûlün 28/8'lik birinci ve 28/4'lük ikinci ve 28/2'lik üçüncü mertebeleri orta, ağır ve ağırca hareketlerde peşrevlerde ve bestelerde kullanılmıştır. (Çakar, 1996, 303)

28/4

düm te ke düm te ke te ke düm te ke düm tek tek düm tek düm düm



tek te ke



ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. XIII. YÜZYILDAN BUGÜNE USÛLLER VE DEĞİŞİMLERİ

3.1. Birinci Sakîl

İki veted, fâsıla-i suğra, hafif sebep ve fâsıla-i suğra şekliyle düzenlenen birbirine eşit on altı vuruştan oluşur. (Arslan, 2007, 92-93) usûlün günümüz usûlüne uygun vuruş şekli, iki Semâi, bir Sofyan, bir Yürük Semâidir. Sofyan vuruşu bizim bugün kullandığımız Sofyan darblarına benzememektedir.

16/4

te nen te nen te ne nen ten te ne nen



Şekil 3.1. Urmevî’de Birinci Sakîl Usûlü (Uygun, 1999, 231)

Abdülkâdir Merâgî, Fethullah Şirvânî, Lâdikli Mehmet Çelebi ve Alişâh bin Hacı Bûke’nin eserlerinde kaydettikleri Birinci Sakîl, S. Urmevî’nin kullandığı usûlün aynıdır. Lâdiki, eski bilginlerin kullandıkları usûllerden biri olarak (çünkü Lâdiki zamanında kullanılan 48 vuruşlu başka bir yeni Sakîl vardır) kendi zamanında hâlâ kullanıldığını söylediği Sakîli evvel usûlünü şöyle tarif eder: eski Sakîli evvel 16 vuruşludur ve 2 veted-i mecmu, 2 fasıla-i suğra, 1 hafif sebepten oluşur. Günümüzdeki evfer usûlünden hareketle Sakîli evvelin, evfere dönüşmüş olması mümkündür. Bize özellikle sondan ikinci vuruşun kısa, diğerlerinin uzun olması evferi çağrıştırmaktadır. Sakîli evvelin “tenen te te tenenen ten tenenen” velvelisini düşünürsek evfere

yaklaştırmış oluruz. S.Urmevî'nin tarif ettiği şekliyle îkâ' /usûl günümüzde kullanılmamakta olduğu belirtilir. (Uslu, 2010, 127)

Bu usûl iki semâi, bir sofyan daha sonra da bir yürük semâi'den meydana gelmiş olup, eski mûsikîmizde Varaşan ismi ile anılmış daha sonraları da Nim Berefşan ve zamanın iki misli uzunluğunda otuz iki dörtlük olarak Berefşan usûlü oluşturulmuştur. (Uygun, 1999, 231) Nuri Uygun'un bu açıklamasından sonra, Birinci Sakîl usûlünün 16 zaman oluşundan hareketle diğer yüzyıllardaki Birinci Sakîl usûllerini Berefşan başlığı altında inceleyeceğiz.

Seydî eserinde usûlü Dâire-i Vereşân başlığı altında 12 zaman olarak kaydetmiştir.

12/4

ten te nen te nen ten te ne



Şekil 3.2. Seydî'de Vereşân Usûlü (Arısoy, 1988: 80)

Ali Ufkî usûlü Berevşân başlığı altında kaydetmiştir. Bu usûl için; (٩), (١٢), (١٥) şekilleri kullanılmıştır. Mecmû'a-i Sâz ü Söz'de 8 eser bu usûlle bestelenmiştir. (Cevher, 1995: 45) Usûl 16 zaman olarak kaydedilmiştir. Usûlün darbları konusunda

bir açıklama yoktur. Yukarıda yer alan "te ne" darbı Nuri Uygun'u kitabında te=

ne= değeri notayla gösterilmektedir. Fakat usûlün darb değerlerini sayarken

te= ne= değerine denk gelmektedir. Sekizlik değerle sayarsak usûl eksik kalırken bir vuruşluk değerle sayıldığında usûl tam değerine ulaşmaktadır.

Uşüleş Berevşân



Tablo 1.3. Ali Ufkî'de Berevşân usûlü Pişrev-i Mâkru Dünyâ'dan (Cevher, 1995: 533)

Kantemiroğlu eserinde usûlü 16 zamanlı Berevşân başlığı ile kaydetmektedir. (Tura, 2001, 164) Kantemiroğlu'nun verdiği Berevşân usûlü darbları günümüzde kullanılan Nim Berevşân usûlü darblarıdır.

16/4

düm tek düm tek düm düm tek düm düm tek te-ke te-ke



Şekil 3.3. Kantemiroğlu'nda Berevşân usûlü (Tura, 2001, 164)

Abdülbâkî Nâsır Dede eserinde usûlü Berevşân başlığıyla kaydetmektedir. İkinci derece hafifle 16 vuruştur. (Tura, 2006, 71) Usûl günümüzde kullanılan Nim Berevşân usûlü ile aynı darblara sahiptir.

16/4

düm tek düm tek düm düm tek düm düm tek te-ke te-ke



Şekil 3.4. Abdülbâkî Nâsır Dede'de Berevşân usûlü (Tura, 2006, 71)

Rauf Yektâ Bey, usûl hakkında şu açıklamayı yapmıştır: Doğulu usûllerin en eskilerinden biri olan bu usûl 18.yy'ın yarısından sonra yazılmış olan Arapça

eserlerde Sakîli evvel şeklinde ortaya konmuştur. İranlılar sonradan ona *Vereşân* demişlerdir ki şu şekilde ifade ediliyordu. (Yektâ, 1986, 124) Usûlün darb isimleri konusunda Rauf Yektâ Bey bir bilgi vermemiştir.

16/4



Şekil 3.5. Rauf Yektâ'da Vereşân usûlü

Türkler *Vereşân* ismini *Bereşân* olarak değiştirenken bu usûle aşağıda görüleceği gibi bazı değişiklikler getirerek şu şekle sokmuşlardır. (Yektâ, 1986, 124)

16/2

düm tek düm tek düm düm tek düm düm tek düm tek düm tek



Şekil 3.6. Rauf Yektâ'da Bereşân usûlü

Rauf Yektâ Bey'in kaydettiği Bereşân usûlü, son darbları itibariyle isim ve zaman olarak kaydedilen diğer Bereşân usûlleri ile farklılık gösterse de günümüzde kullanılan Nim Bereşân usûlüdür.

Veli Kanık, Ekrem Karadeniz, İsmail Hakkı Özkan ve Şeref Çakar'ın eserlerinde kaydettikleri usûller günümüz Nim Bereşân usûlüdür. Günümüzde aşağıdaki gibi vurulmaktadır. Usûlün bugünkü vuruluş şekli aşağıdaki gibidir.

16/4

düm tek düm tek düm düm tek düm düm tek te ke



Şekil 3.7. İsmail Hakkı Özkan'da Nim Bereşân usûlü (Özkan, 1990, 645)

3.2. Hafîfus-Sakîl Usûlü

Urmevî Hafîfus-Sakîl usûlünü 16 zaman olarak kaydetmiştir. Usûlü dört sofyan ya da iki düyek olarak düşünebiliriz. Temeldeki eşit vuruşlara bakılırsa burada anlatılan hafîfsakîl usûlü günümüz “nimsofyan” usûlüne benzemektedir. Hafîfus-sakîlden üretilen 8 zamanlı muhammesvasat, 4 zamanlı muhammessagir usûllerinin bugün sırasıyla “çiftedüyek, düyek, sofyan” usûllerine denk geldiğini Suphi Ezgi söylemektedir. (Uslu, 2010, 128) Hafîfus-Sakîl usûlünün günümüz karşılı Muhammes usûlü olduğu için darb paylaşımlarını dört Sofyan olarak almayı daha uygun bulduk.

16/4

ten te ne ten te ne ten te ne ten te ne (Arslan, 2007, 93)



Şekil 3.11. Urmevî’de Hafîfus-Sâkil Usûlü

Abdülkâdir Meragî ve Fethullah Şîrvânî’nin kaydettikleri usûller S. Urmevî’nin kaydettiği Hafîfus-Sakîl usûlü ile aynıdır.

Lâdikli Mehmet Çelebi usûlü aynı zaman kalıbında ama farklı darblarla kullanmıştır. Usûlü bir yürük semâi, bir sofyan, bir yürük semâi şeklinde incelemiştir. Lâdikli eski bilginlerin kullandıkları usûllerden biri olarak (çünkü Lâdiki zamanında kullanılan 32 nakreli başka bir yeni hafif usûlden söz eder, bu nedenle birbirinden ayırmak için bu usûl hafîfsakîl adıyla anılmaktadır) hafîfsakîli şöyle tarif eder: 16 zamanlıdır, 12 vuruşlu, dördü matruhtur, on ikisi mazrubdur. “Ten teNeNen TeNeNen TeNeNen TeN” den (büyük harfler vuruş) oluşur. 4 fâsıla-i suğra, birer de sakîl, hafif ve sebebe ayrılmıştır. Ancak Lâdiki’nin burada tarif ettiği usûl S. Urmevî’nin kullandığı hafîfsakîl usûlünden farklı olduğu anlaşılmakta veya onun söylediklerini “Ten TeN Ten TeN Ten TeN Ten TeN veya Ten TeNe Ten TeNe Ten TeNE Ten Ten” (büyük harfler vuruş) şeklinde değerlendirerek, 4 zamanlı 4 vuruş olan (Ten TeNe, 4/8) en küçük birimlerden hareketle, velveleli hafif (4/8) veya günümüz ifadesiyle dört

zamanlı sofyân denilebilir.(Uslu, 2010, 128-129) S. Urmevî’de bu usûlün bazı âlimlerce “Muhammes” ismiyle anıldığını kaydetmektedir. (Uygun, 2009, 233)

16/4

ten te ne nen te ne nen te ne nen ten (Tekin, 1999: 221)



Şekil 3.12. Lâdikli Mehmet Çelebi’de Hafîfus-Sâkil Usûlü

Alişah bin Hacı Bûke eserinde usûlü farklı darblarla işlemiştir. Ancak darb kurulumuna baktığımızda ise iki düyek usûlü karşımıza çıkar. S. Urmevî’ye darb isimleri dışında aykırı düşmediğini söyleyebiliriz. (Bknz. Sayfa 40)

16/4

ten te ne ten te ne ten te ne ten te ne (Çakır, 1999: 54)



Şekil 3.13. Alişah bin Hacı Bûke’de Hafîfus-Sâkil Usûlü

Seydî’den itibaren usûl Muhammes ismiyle kaydedilmeye başlanmıştır. Seydî usûlü 16 zaman olarak kaydetmiştir.

16/4

ten tennen ten tennen ten tennen ten tennen (Arısoy, 1988: 80)



Şekil 3.14. Seydî’de Muhammes Usûlü

Ali Ufkî usûlü Muhammes başlığı altında 32 zaman olarak kaydetmiştir. Bugün kullanılan şekli ile sadece zaman olarak benzerlik göstermektedir. (Cevher, 1995: 41)

Abdülbâki Nasır Dede eserinde usûlü 16 zaman olarak kaydetmiştir.

16/4 (Tura, 2006, 70)

düm teke düm tek düm düm tek teke düm tek teke düm tek teke teke



Şekil 3.15. Abdülbâkî Nasır Dede'de Muhammes Usûlü

Rauf Yektâ usûlü 16 zaman olarak kaydetmiştir.

16/2 (Yektâ, 1986, 122)

düm tek tek düm tek düm düm tek düm tek düm tek düm tek düm tek düm tek



düm tek



Şekil 3.16. Rauf Yektâ'da Muhammes Usûlü

Veli Kanık usûlü eserinde 32 zamanlı kaydetmiştir. Usûl Rauf Yektâ'nın kaydettiği usûl ile bazı darb isimlerinin telafuzu dışında aynıdır ve Urmevî'nin kaydettiği Hafîfu's Sakîl ile darb konusunda büyük benzerliklere sahiptir. Kanık ve Yektâ'nın kaydettikleri usûller günümüzde kullanılan Muhammes usûlüdür. Günümüzde vuruluş şekli aşağıdaki gibidir.

32/4 (Kanık, 1956, 99)

düm tek kâ düm tek düm düm tek tek kâ düm tek tek kâ düm tâ hek tek



kâ tek kâ



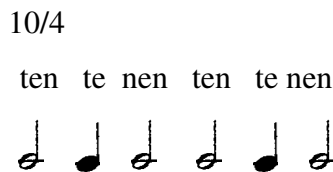
Şekil 3.17. Veli Kanık'ta Muhammes Usûlü

Ekrem Karadeniz, İsmail Hakkı Özkan ve Şeref Çakar'ın eserlerinde kaydettikleri Muhammes usûlleri günümüzde kullanılan Muhammes usûlleridir.

3.3. Hafifu'r-Remel

Usûl 6 ve 10 zaman olmak üzere iki tipte incelenmiştir.

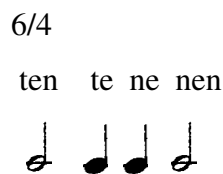
S. Urmevi'ye göre 10 zamanlı 4 vuruşludur. Suphi Ezgi'ye göre "Türkiâs!" denilen 20 zamanlı usûlün yarısıdır. Jeff Senn (JAS) Hafifremeli (12/8 T-Ttt-T-Ttt-) şeklinde değerlendirerek modern Arap usûllerinden Semaiderce (6/8 D-TkT-D-T-) benzetir. (Uslu, 2010, 130) "Türkî-i ser'i" ismi ile anılan bugün kullandığımız "Aksak semâî"nin aynıdır. Bu da iki "Türk aksağı"ndan oluşmuştur. (Uygun, 1999, 235) Usûlün aşağıdaki vuruluş şekli Aksak Semaî'den çok günümüzde kullanılan Aksak Semâî Evferi'ne benzemektedir.



Şekil 3.18. Urmevî'de Hafifu'r-Remel Usûl (Uygun, 1999, 235)

Abdülkâdir Merâgî, Fethullah Şirvânî, Lâdikli Mehmet Çelebi usûlü S. Urmevî gibi kullanmışlardır.

Alişah bin Hacı Büke usûlü 6 zaman olarak incelemiştir. Fethullah Şirvânî eserinde usûl hakkında bilgi verirken bazı nazariyâtçıların bu usûlü 6 zaman işlediğini belirtmiştir. (Çakır, 1999: 55)

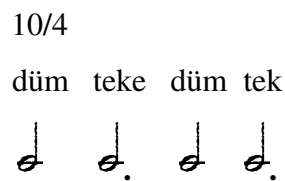


Şekil 3.19. Alişah bin Hacı Büke'de Hafifu'r-Remel Usûlü (Çakır, 1999: 55)

Seydî’de Hafîfu’r-Remel usûlüne rastlayamadık.

Ali Ufkî ve Kantemiroğlu eserlerinde Hafîfu’r-Remel usûlüne yer vermemişlerdir.

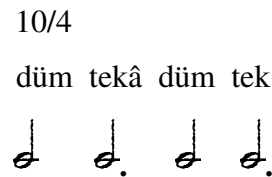
Abdülbâkî Nâsır Dede’den itibaren usûl, Hafîfu’r-Remel adıyla değil Aksak Semâî ismiyle anılmaya başlanmıştır. Usûl 10 zaman olarak işlenmiş. Urmevî’nin kaydettiği usûl ile aynıdır. Günümüzde kullanılan usûlün darbları “düm te kê düm teek tek” şeklindedir. A. N. Dede aşağıda verdiği darbları saydığımızda aslında Aksak usûlü meydana gelmekte. Çünkü kullandığı “ke” darbu bir vuruşadır denktir.



Şekil 3.20. Abdülbâkî Nâsır Dede’de Aksak Semâî usûlü (Tura, 2006, 69)

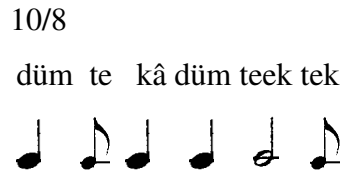
Rauf Yektâ’nın eserinde kullandığı Aksak Semâî usûlü Urmevî’nin kaydettiği usûl ile aynıdır. Yekta’nın kaydettiği usûl günümüz Aksak semâî usûlüdür.

Veli Kanık, Ekrem Karadeniz, İsmail Hakkı Özkan ve Şeref Çakar’ın eserlerinde kaydettikleri usûller Urmevî’nin kaydettiği usûlü ile aynıdır. Bu nazariyâtçıların eserlerine kaydettikleri usûl günümüz Aksak semâî usûlüdür.



Şekil 3.21. Veli Kanık’ta Aksak Semâî usûlü (Kanık, 1956, 27)

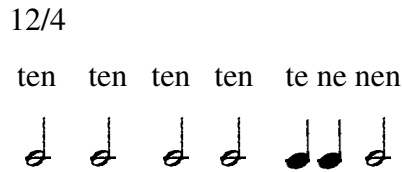
Usûlün günümüzde vuruluş şekli aşağıdaki gibidir.



Şekil 3.22. İ.H. Özkan'da Aksak Semâi usûlü (Özkan, 1990, 615)

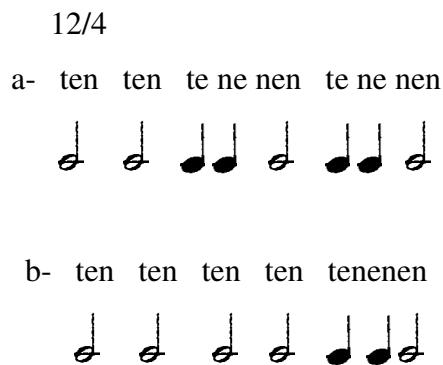
3.4. Remel

Sengin Semâi usûlünün eski şeklidir. S. Urmevî remel usûlünün iki katının sakîlu'r-remel usûlünü meydana getirdiğini kaydetmiş olup, mûsikîmizde daha sonraları kullanılan remel usûlü yirmi sekiz zamanlı olarak değişim göstermiştir. (Uygun, 234-235)



Şekil 3.23. S.Urmevî'de Remel usûlü (Uygun, 1999, 234)

Abdülkâdir Merâgî usûlü iki farklı kalıp üzerinde incelemiştir.



Şekil 3.24. Abdülkâdir Merâgî'de Remel usûlü (Bardakçı, 1986, 86)

Merâgî'nin kaydettiği ilk usûl örneği S. Urmevî'nin kullandığı usûl ile farklılık gösterse de ikinci usûl S. Urmevî ile aynıdır.

Fethullah Şirvânî, Lâdikli Mehmet Çelebi, Alişah bin Hacı Büke ve Seydî'nin kaydettiği Remel usûlü S. Urmevî ile aynıdır.

Ali Ufkî Remel usûlü hakkında bilgi vermemiştir.

Kantemiroğlu eserinde usûle 12 zaman olarak yer vermektedir. Darb bakımından S. Urmevî'nin darb karakterleriyle benzerlik göstermemektedir. Usûlün darbları Abdülkâdir Merâgî'de verdiğimiz ilk Remel örneği ile aynıdır.

12/4

ten ten te ne nen te ne nen



Şekil 3.25. Alişah bin Hacı Büke'de Remel usûlü (Çakır, 2001: 56)

Abdülbâkî Nâsır Dede eserinde usûle 26 zaman olarak yer vermiştir. Usûlün darbları aşağıdaki gibidir. Usûlün neye göre 26 zaman olduğu hakkında bir bilgiye ulaşamadık.

26/4

düm tekke düm tekke tekke düm tekke düm tek düm tek düm düm tek teke



teke



Şekil 3.26. Abdülbâkî Nâsır Dede'de Remel usûlü (Tura, 2006, 71)

Rauf Yektâ, Veli Kanık, Ekrem Karadeniz, İsmail Hakkı Özkan ve Şeref Çakar usûlü 28 zaman olarak aynı darblarla kaydetmişlerdir. Bu nazariyâtçılarımızın kaydettikleri

usûl günümüzde kullanılan Remel usûlüdür. Günümüzde de aşağıdaki gibi vurulmaktadır.

28/4

düm te ke düm te ke te ke düm te ke düm düm tek düm tek düm



düm tek te ke



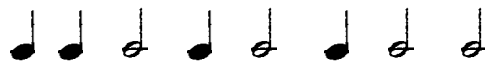
Şekil 3.27. Şeref Çakar'da Remel usûlü (Çakar, 1996, 301)

3.5. Hezec

S. Urmevî usûlü 12 zaman olarak eserinde kaydetmiştir. Bazı mûsikî bilginleri usûlü 6 zaman olarak kaydetmişlerdir. Usûl bir sofyan ve bir yürük semâi ve bir nim sofyan'dan oluşur.

12/4

te ne nen te nen te nen ten



Şekil 3.28. Urmevî'de Hezec Usûlü (Uygun, 1999, 235)

Abdülkâdir Merâgî usûlü 10 zaman olarak eserinde kaydetmiştir.

10/4

te nen ten te nen ten



Şekil 3.29. Abdülkâdir Merâgî'de Hezec usûlü (Kolukırık, 2009: 322)

Fethullah Şirvânî, Lâdikli Mehmet Çelebi, usûlü 10 zaman olarak kaydetmişlerdir. Usûller S. Urmevî'nin usûlü ile benzerlik göstermese de Abdülkâdir Merâgîli'nin kullandığı usûl ile aynıdır.

Alişah bin Hacı Büke, Seydî ve Ali Ufkî'nin eserlerinde Hezec usûlüne rastlayamadık.

Kantemiroğlu hezec usûlünü 22 zaman olarak kaydetmiştir. Kaydedilen usûl günümüzde kullanılan Hezec usûlünün aynıdır.

22/4

düm düm düm tek düm düm tek te-ke te-ke düm tek düm tek düm te-ke



te-ke



Şekil 3.30. Kantemiroğlu'nda Hezec usûlü (Tura, 2001, 171)

Abdülbâkî Nâsır Dede ve Rauf Yektâ, Veli Kanık eserlerinde Hezec usûlünü kaydetmemişlerdir.

Ekrem Karadeniz usûlü 44/4 yürük şekilde, 22/4 hafif şekilde vurulduğundan bahsetmektedir. Yürük şekli'nin daha çok kullanıldığını belirten Karadeniz'in eserinde kaydettiği usûl S.Urmevî ile benzerlik göstermemekle birlikte darb isimlerindeki bazı farklılıklar dışında Kantemiroğlu ile aynıdır. Günümüzde vuruluş şekli aşağıdaki gibidir.

44/4

düm düm düm tek düm düm tek tek tek düm tek düm düm tâhek te kâ te kâ



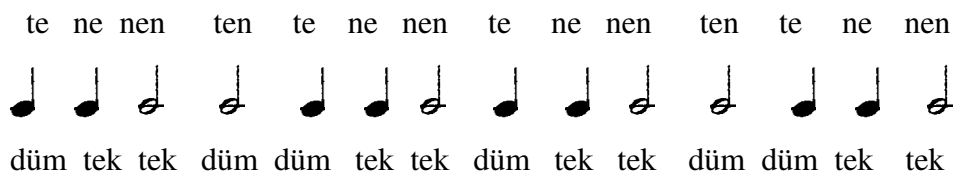
Şekil 3.31. Ekrem Karadeniz'de Hezec usûlü (Karadeniz, 1979, 55)

İsmail Hakkı Özkan, Şeref Çakar'ın kaydettiği Hezec usûlü Kantemiroğlu'nun kaydettiği usûl ile aynıdır ve günümüz Hezec usûlüdür.

3.6. Fahte Usûlü

Safiyüddin Urmevî en az bilinen usûl olarak belirttiği Fahte usûlünü 20 zaman olarak kaydetmiştir. Usûl bir dört zaman, bir altı zaman, bir altı zaman, bir dört zamandan meydana gelmiştir.

20/4



Şekil 3. 32. S. Urmevî'de Fahte usûlü (Uygun, 1999, 236)

Abdülkâdir Merâgî ve Fethullah Şîrvânî Fahte usûlünü S. Urmevî ile aynı kullanmışlardır.

Lâdikli Mehmet Çelebi Fâhitü el-kebir olarak bahsettiği usûl'ün 20 zamanlı olduğunu belirtmiş fakat usûlün darblarını vermemiştir. 10, 16, 28 zamanlı Fahtelerin darblarını vermiştir.

Alişah bin Hacı Büke Fahte usûlünü 5 ve 10 zaman olarak işlemiştir.

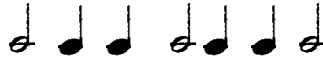
5/4

te nen ten



10/4

ten te ne nen te ne nen (Çakır, 1999: 57)

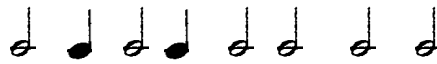


Şekil 3.33. Alişah bin Hacı Büke'de Fahte usûlü

Seydî usûlü 14 zamanlı olarak kaydetmiştir.

14/4

ten te nen te nen ten nen ten (Arısoy, 1988: 80)



Şekil 3.34. Seydî'de Fahte usûlü

Ali Ufkî usûlü 20 zaman olarak kaydetmiştir. Şehnâz Peşrevi'nin darblarını incelediğimizde S. Urmevî'nin kullandığı usûl darbları ile benzerlikler olduğunu gözlemledik. (Cevher, 1995: 140)

PİŞREV
Uşüleş Fahte



Tablo 1.4. Ali Ufkî'de Fahte usûlü Fasl-ı Şehnâz'dan (Cevher, 1995: 866)

Abdülbâkî Nâsır Dede usûlü ağır ölçekle 10 zaman olarak incelemiştir. Darblardaki bazı isim farklılıkları dışında S. Urmevî'nin kullandığı Fahte usûlü ile aynıdır.

10/4

düm düm tek tek tek düm tek düm tekke tekke (Tura, 2006, 69)



Şekil 3.35. Abdülbâkî Nâsır Dede'de Fahte usûlü

Rauf Yektâ usûlü 10 zaman olarak eserinde yer vermiş. Darb isimlerindeki bazı değişiklikler dışında S. Urmevî'nin Fahte usûlü ile aynıdır.

10/4

düm düm düm tek tek tek düm tek düm tek tek tek

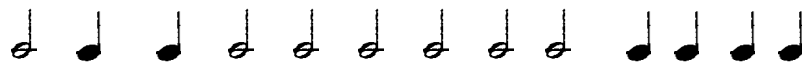


Şekil 3.36. Rauf Yektâ'da Fahte usûlü (Yekta, 1986, 115)

Veli Kanık, Ekrem Karadeniz, İsmail Hakkı Özkan ve Şeref Çakar'ın kullandıkları Fahte usûlü birbirinin aynıdır ve S. Urmevî'nin kullandığı usûldeki bazı darb isimlerindeki değişiklik dışında aynıdır. Usûlün günümüz vuruluş şekli aşağıdaki gibidir.

20/4

düm düm düm tek tek tek düm tâ hek te ke te ke



Şekil 3.37. İsmail Hakkı Özkan'da Fahte usûlü (Özkan, 1990, 650)

SONUÇ

Çalışmamızda XIII. yüzyıldan bugüne on dört mûsikî eserinde yer alan usûller incelenmiş, aşağıda ismi verilen ve kesintisiz günümüze kadar gelen altı usûl tespit edilmiştir.

- 1- Birinci Sakîl
- 2- Hafîfu's Sakîl
- 3- Hafîfu'r Remel
- 4- Remel
- 5- Hezec
- 6- Fahte

XIII. yüzyıldan itibaren XV. yüzyıla kadar olan dönemde kuramcılar büyük ölçüde S. Urmevî'nin kullandığı kuramsal çerçeveye bağlı kalmışlardır. Abdülkâdir Merâgî, Lâdikli Mehmet Çelebi, Fethullah Şîrvânî ve Alişâh bin Hacı Büke bu önemli kuramcılardandır. S.Urmevî'nin eserinde kaydettiği usûller değişmeden XV. yüzyıla kadar devam etmiştir. XV. yüzyıl sonrasında ise bazı usûller varlığını kaybederken bazıları da isim değişikliklerine uğramışlardır. Bu dönemde mûsikî yazmalarında mûsikî yapısı daha kişisel bir karakter kazanmıştır. Bunun en iyi örneğini Seydî'de görmek mümkündür. Seydî'nin eserinde kaydettiği usûllerin neredeyse tamamı hem zaman hem de darb isimleri olarak hiçbir yüzyıla benzerlik göstermemektedir. Usûl konusunda diğer kuramcılardan farklı bir yol izlemiştir. Bu yüzyıllar içerisinde usûller sözlü tariflerinin yanında dâire üzerinde de gösterilmekte ve usûl darbları “ten- tenen” şeklinde ifade edilmektedir.

Ali Ufkî'den (XVII. yy) itibaren usûl konusunda yeni adımların atıldığı bir dönemin başladığını söylemek mümkündür. Bu yüzyılda eserlerde kaydedilen usûllerin sayısı daha da artmaya ve bazı usûller bu dönemden itibaren yeni isimleriyle kullanılmaya başlanmıştır. Kantemiroğlu'ndan (XVIII. yy) itibaren usûl darbları artık günümüzde kullanılan şekli ile (düm- tek) kaydedilerek dairesel anlatımdan uzaklaşmıştır. Usûllerin yapısında ise göze çarpan farklılıklar oluşmamış ve S. Urmevî'ye bu yüzyılda da sadık kalınmıştır.

Daha sonraki yüzyıllarda yazılan eserlerde kaydedilen usûllerin de günümüze kadar yapılarının bozulmadan varlıklarını sürdürdüğünü ve S. Urmevî'ye bağlı kaldıklarını söylemek mümkündür.

Usûllerin geçirdiği değişim çizgilerini maddeler halinde sıralayacak olursak:

- Birinci Sakîl; XVII. yüzyıldan itibaren Bereşân, XX. Yüzyılda da 16 zamanlı Nim Bereşân adını almıştır.
- İkinci Sakîl; S. Urmevî'nin tarifi ile günümüzde kullanılmamakta olduğu kanaati yaygın olsa da, devrirevan, düyek ve fer'î usûllerine benzemektedir.
- Hafifu's- Sakîl; Seydî'den (XVI. yy) itibaren Muhammes adını almıştır.
- Hafîfu'r- Remel; XVIII. yüzyıldan itibaren Aksak Semâi adını almıştır.
- Mudâaffu'r- Remel; XV. yüzyıldan sonra hiçbir yüzyılda kaydedilmemiştir.
- Zaid Fahte; yalnızca Urmevî döneminde kaydedilmiş bir usûldür.
- XVII. yüzyıldan itibaren usûlü oluşturan darb isimlerinin ifadesi değişmiş ve dâiresel anlatım kullanılmamaya başlanmıştır.

Usûllerin tarihsel seyir çizgisinde çok fazla değişimler olmasa da Ali Ufkî ve Kantemiroğlu'nu değişim noktası gibi alarak iki dönem başlığı altında gösterebiliriz.

I. Dönem (XIII- XVI. yy)

Safiyüddîn-i Urmevî

Abdülkâdir Merâgî

Fethullah Şirvânî

Lâdikli Mehmet Çelebi

Alişâh bin Hacı Büke

Seydî

*Ali Ufkî**Kantemiroğlu*

II. Dönem (XVII. yy-)

Abdülbâki Nâdır Dede

Rauf Yektâ

Veli Kanık

Ekrem Karadeniz

İ. H. Özkan

Şeref Çakar

Kuramcılar ve Kullandıkları Usûller

	Birinci Sakıl	İkinci Sakıl	Haffu's-Sakıl	Haffu'r-Remel	Mudâaffu'r-Remel	Remel	Hezec	Fahte	Zaid Fahte
S.Urmevî	X	X	X	X	X	X	X	X	X
A.Merâgî	X	X	X	X	X	X	X	X	
F.Şirvânî	X	X	X	X	X	X	X	X	
L.M. Çelebi	X	X	X	X	X	X	X	X	
A. Hacı Büke	X	X	X	X	X	X		X	
Seydî	X		X	X	X	X		X	
A. Ufkî	X		X					X	
Kantemiroğlu	X					X	X		
A. Nasır Dede	X		X	X		X		X	
R. Yektâ	X		X	X		X		X	
V. Kanık	X		X	X		X		X	
E. Karadeniz	X		X	X		X	X	X	
İ. H. Özkan	X		X	X		X	X	X	
Ş. Çakar	X		X	X		X	X	X	

Çalışmanın sonucunda Türk geleneksel mûsikîsindeki usûl özelliklerinin zaman içerisindeki gelişimini ve değişimini tespit ederek geleceğin müzisyenlerine bir katkı kaynağı olarak sunmuş olduğumuza inanıyoruz.

KAYNAKÇA

Akdoğan, Bayram (2009). *Fethullah Şirvânî ve Mûsikî Risâlesi* (1. Baskı). Ankara: Bilge Ajans ve Matbaa.

Arısoy, M. (1988) *Seydî'nin El- Matla' Adlı Eseri Üzerine Bir Çalışma*. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul.

Arslan, Fazlı (2007). *Safiyüddîn-i Urmevî ve Şerefiyye Risâlesi* (1. Baskı). Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınevi.

Bardakçı, Murat (1986). *Maragalı Abdülkadir*, İstanbul: Pan Yayıncılık.

Behar, Cem (2005). *Musikiden Müziğe* (1. Baskı). Ankara:Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık.

Cevher, M. H. (1995) *Ali Ufkî Bey ve Hâzâ Mecmû'a- i Sâz ü Söz (Transkripsiyon, İnceleme)*. Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı. Doktora Tezi. İzmir.

Çakar, Şerafettin Şeref (1996). *Türk Musikisinde Usûl* (1.Baskı). İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.

Çakır, A. (1999) *Alişah B. Hacı Büke (?- 1500)'nin Mukaddimetü'l- Usûl Adlı Eseri*. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Tarihi Ve Sanatları AnaBilim Dalı. Doktora Tezi. İstanbul.

Kanık, V. (1954). *Türk Musikisinde Ritm Unsuru ve Nota Kaideleri* (1. Baskı). İstanbul: Hüsnütabiat Matbaası.

Karadeniz, M. Ekrem (1997). *Türk Mûsikîsinin Nazariye ve Esasları* (1. Baskı). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Kolukırcık, K. (2009) *Abdülkâdir Merâgî Ve “Şerhu'l Edvâr” Adlı Eserinin XIV. Yüzyıl Türk Mûsikîsi Nazariyatındaki Yeri*. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Tarihi Ve Sanatları (Türk Din Mûsikîsi) Ana Bilim Dalı. Doktora Tezi. Ankara.

Özalp, Nazmi (2000). *Türk Mûsikîsi Tarihi I- II* (2. Baskı). İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.

Özkan, İsmail Hakkı (1990). *Türk Mûsikîsi Nazariyatı ve Usûlleri, Kudüm Velveleleri* (3. Baskı). İstanbul: Ötüken Neşriyat

Öztuna, Yılmaz (2006). *Türk Mûsikîsi Akademik Klasik Türk San'at Mûsikîsi'nin Ansiklopedik Sözlüğü I- II* (2. Baskı). Ankara: Orient Yayınları.

Rızvanoğlu, M. İsmail (2007) *Fârâbî'de 'İkâ' Teorisi*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İlahiyat AnaBilim Dalı İslam Tarihi Ve Sanatları Bilim Dalı Doktora Tezi. İstanbul.

Sezikli, U. (2007) *Abdülkâdir Merâgî Ve Câmîu'l- Elhan'ı*. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İlahiyat AnaBilim Dalı İslam Tarihi Ve Sanatları Bilim Dalı. Doktora Tezi. İstanbul.

Tekin, H. (1999) *Ladikli Mehmet Çelebi ve er- Risâletü'l Fethiyyesi*. Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Ortaçağ Tarihi AnaBilim Dalı. Doktora Tezi. Niğde.

Tura, Yalçın (2001) *Kitâbu İlmi'l- Musikî alâ vechi'l- Hurûfât I- II* (1. Baskı). İstanbul: Yapı Kredi Yayınevi.

Tura, Yalçın (2006) *Tetkîk ü Tahkîk* (1. Baskı). İstanbul: Pan Yayıncılık.

Uslu, Recep (2010). *Selçuklu Topraklarında Müzik* (1. Baskı). Konya: Konya Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü.

Uygun, Nuri (1999). *Safiyüddin Abdülmü'min Urmevî ve Kitâbü'l- Edvârı* (1. Baskı). İstanbul: Kubbealtı Neşriyat.

Yektâ, Rauf (1986). *Türk Musikisi* (1.Baskı). İstanbul: Pan Yayıncılık.

Yılmaz Levendoğlu, N. O. (2002) *XIII. Yüzyıldan Günümüze Kadar Varlığını Sürdüren Makamlar Ve Değişim Çizgileri*. Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü. Doktora Tezi. Ankara.

<http://www.otuken.tr/yazardetay.asp?yazarID=44> (13. 07. 2011)

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı, Soyadı: Gamze KÖPRÜLÜ

Uyruğu: Türkiye (TC)

Doğum Tarihi ve Yeri: 6 Şubat 1978, Kayseri

Medeni Durumu: Bekâr

Tel: 0536 868 33 34

Email: huzzam38@hotmail.com

Yazışma Adresi: Mustafa Kemal Paşa Bulvarı, Fevzi Çakmak Mahallesi, Göksu Ap.
142/19, Kocasinan/ KAYSERİ.

EĞİTİM

Derece	Kurum	Mezuniyet Tarihi
Yüksek Lisans	EÜ Güzel Sanatlar Enstitüsü	2011
Lisans	EÜ Güzel Sanatlar Fakültesi Müzik Bölümü	2009
Lise	Melikgazi Lisesi	1996

İŞ DENEYİMLERİ

Yıl	Kurum	Görev
2000/2011	KBB Konservatuvarı	Usta Öğretici Türk Musikîsi Nazariyâtı Hocası
2009/ 2010	Diyanet Eğitim Kurumları	Makam Hocası

YABANCI DİL

İngilizce